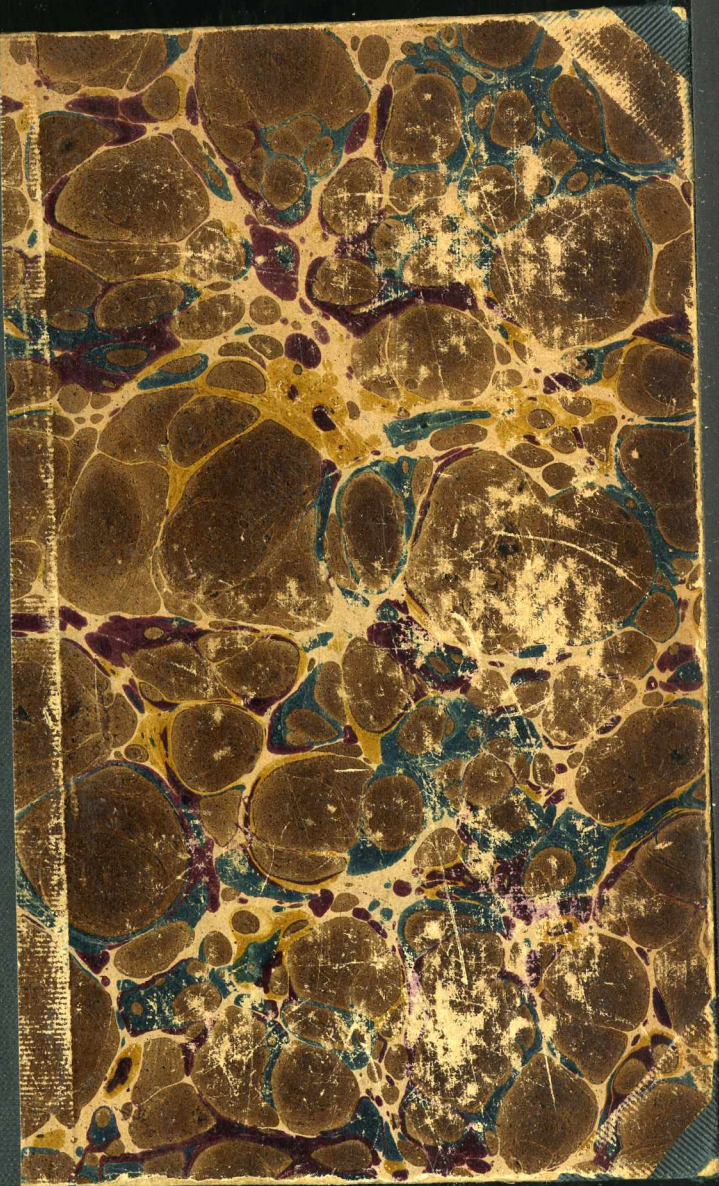

Politikai
röpiratok.

170.

170
1534

GRÓF

SZÉCHENYI ISTVÁN

VISZONYA AZ

1848-DIKI TÖRVÉNYES ÁTALAKULÁSHOZ

✓ PÓCSI ZOMBATH M.-TÓL.

8.

PEST,
AIGNER LAJOS BIZOMÁNYA.

63752 00565807

PEST, 1869.

FANDA ÉS FROHNA NYOMÁSA.

D^e BALLAGI GÉZA.

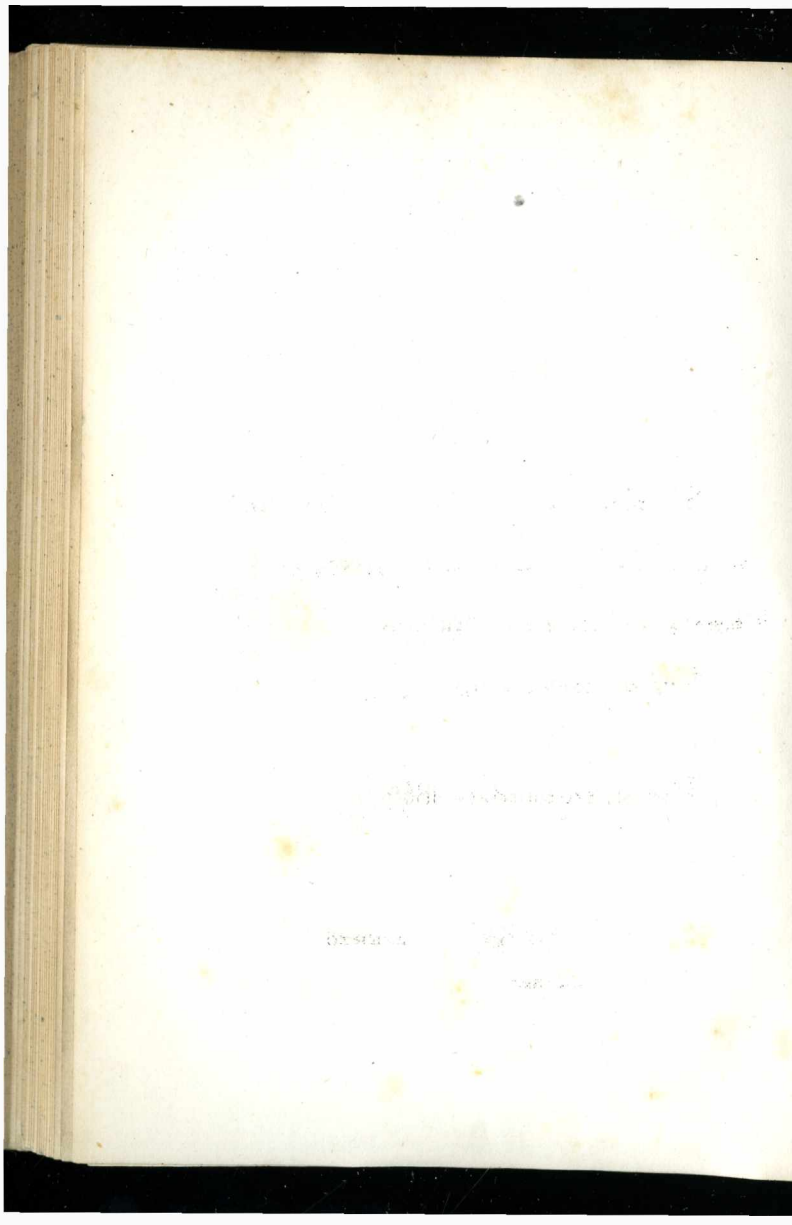
ELŐSZÓ.

E kiadás lenyomat az „Egyesdedi szemlé”-ből. Újbóli közrebocsátását a közönség részvéte tette szükségessé.

Vox praeterea nihil.

Pest, március 18-án 1869.

SZERZŐ.

I.

Ha oly nemzetnek, mint a magyar, rendkívüli fiai születnek, — és ha e rendkívüli fiak annyira bírnak emelkedni a népszerűségben, hogy még holtuk után közlekedést idéz elő nevök pusztá fölemlítése is: akkor többnyire vagy rendkívüli áldás vagy rendkívüli átok a sorsa egy pár emberkoron át az ily nemzetnek. Mert annyi kegyelet mellett, oly kevés műveltséggel mint nálunk találsz, a milliók vakon indulnak egyszer megszeretett vezérok után. A haza ügyét vele, személyével azonosítják; csak az ő mondásaiból merítik vagy hagyják meríteni a nemzeti ügy egész politikáját; az ő tanain akarják felépíteni a jövőt. Minő kegye a Gondviselésnek, ha e tanok nem állnak utjába az emberiség

legnemesebb érdekeinek, a nemzeti közművelődés és szabadság korszerű kívánalmainak! De minő csapás, ha a tömeg bálványának elméje nincs eléggé kiművelve, vagy ha szive nem bír érezni az egész emberiség, hanem csak egy kaszt iránt!. Valjon nem kötelessége-e tehát a haza hű gyermekeinek, földeríteni minél előbb, hogy van-e ellentétben vagy nincs a nép érdekeivel — politikai hitvallása annak, kit a közvélemény egy vagy más téren sikereiért úgy tekint, mint minden hazafias igazság, minden hazafias jó és szép mozzanat symbolumát? Valjon nem hivatása-e az is az irodalomnak: a részrehajlatlanság fönségével felelemezni a történelem alakjaiban az erkölcsi roszt, a látnoki lélek találó ötleteit, és a szenvedélyes önösség, ferde növelés kába tapogatózásait, ingerült makaességát, — nehogy a serdülő ifjúság beleszeressen egy vagy más rendkívüli ember árnyoldalaiba, tévtanaiba csupán azon fény miatt, mely távolból az egész alakot átragyogni látszik? Gróf Széchenyi István alakja inkább igényel ily tanulmányt kortársaink részéről, mint bármely alak a magyarság e századbeli történetéből. A Széchenyi nevet egy egész közértelmiség hordja nálunk ajakán a nélkül, hogy tudná: minő eszméket, minő elveket képvisel nálunk a gróf emlékezete. Százakra megy azon önálló művek, hir-

lapi cikkek, költemények és egyházi szónoklatok száma, melyeket 1860 óta Széchenyiről összeirtak a nélkül, hogy mindezen írók közül csak egy is olvasta, vagy ha elolvasta el ne ferditette volna az ugy nevezett „legnagyobb magyar“ müveit. Pedig Széchenyi emlékezetének valódi jelentőségét egy pillanatilag sem szabad többé homályban hagynunk. Különbén a történelmi igazság szenved, és azok, kik jó ügyért buzognak, és vallásos kegyelettel viseletnek e haza jelesei iránt, Széchenyiben előbb utóbb csalódnai fognak. A bécsi kormány és az osztrák-magyar párt ugyis elég kiméletlenül kizsákmányolták már Széchenyi nevét és a cultust, melyet titokteljes halála a Bach-korszak szomorú abnormitásai közt magyar földön keltett. A „Revue des deux Mondes“-ban azt hiresztelik, hogy Széchenyi teremtette a negyvennyolcat és hogy az ő szellemének lehet köszönni azt, hogy Magyarország a hatvanas évek alatt tovább folytatja küzdelmét alkotmányos jogai mellett, és a közép-korias kasztbeli kiváltságok, balitéletek ellen. ¹⁾ A félrevezetett vagy fölbérelt német professorok meg azt akarják

¹⁾ Saint René Taillandier a „Revue des deux Mondes“ 1867. aug. első füzetében egy cikksorozatot kezdett meg e cím alatt „Les hommes d' état de Hongrie“, melyben legelőször is Széchenyit emeli föl a polera, valódi párizsias alaposságú és lelki-

elhitetni Európával, hogy a nyugati polgárosodásnak és a békés közművelődési, közgaz-

ösmeretességű tanulmányaival. Kecskeméthy, a néhai cs. kir. osztrák rendőrbiztos, és b. Kemény Zsigmond a „Forradalom után“ c. röpirat szerzője a főforrásai; emlegeti ugyan Falkot is, de ugyan nem látszik meg rajta, hogy utóbbit közelebről forgatta volna. Hanem az még nem elég St. R. Taillandier uramnak, a mit Kecskeméthy, a néhai cs. kir. rendőrbiztos, és b. Kemény Zs. a „Forradalom után“ szerzője mondanak; ő még ezeken is tultesz; csak hogy Széchenyi elleneit, a Kossuth tisztelőit s az egész nemzeti pártot egy tollvonással tönkre tehesse, egyenesen kimondja, hogy Kossuth nem volt egyéb egy zajt ütő, ékes szavú ujságírónál, és hogy Magyarország valódi államférfiai mind Széchenyi mesterkeze alól kerültek ki, mint meg annyi tanítványok. Ezen tanítványok között első helyen említi St. R. T. Nagy már t. i. Pált, Felső-Büki Nagy Pált, Deákat, Klauzált stb. Tehát Felső-Büki Nagy Pál, kinek dicső szereplése akkor végződött, midőn Széchenyié kezdődött, Széchenyinek iskolájából került ki! Uram Istenem! ugyan mi lett volna Széchenyiből, ha Nagy Pál remek beszédével a Talleyrand által tudatlansága miatt annyira szeretetre méltónak talált csinos kis kapitánykát azon gondolatra nem hozza, hogy a magyar akadémiára teendő adakozás által szerezhet magának leginkább népszerűséget? Ugyan nem valószínű-e, azok után, a miket Széchenyi később a népnövelési reform és az ismeretterjesztő társulatok alakítása ellen elkövetett, hogy Nagy Pál tanácsa nélkül Széchenyi nem hogy akademiát nem segít alapítani, hanem még nyíltan föl fogott lépni minden akadémia-alapítás ellen, a minthogy később fellépett az ismeretterjesztő társulatok ala-

dászati kifejlődésnek csakis egyetlenegy apostola volt Magyarországon, csakis Széchenyi, mint történelmi feje azon pártnak, mely eléggé böles volt beismerni, hogy Ausztria nélkül Magyarország fönn nem állhat;— ugyanazért Kossuth Lajost és az egész nemzeti pártot sietnek éles ellentétbe állítani nem csak Széchenyi politikai nézeteivel, de ezen utóbbi néven magával az összes nyugot-európai békés haladással, úgy irván le az 1848-diki törvények tulajdonképeni megalakotóit és a magyar népnövelés leglelkesebb bajnokait, mint holmi középkori eszményképű, ős nyerseséggel szövevényes, rendfölgörgető sületlen utópiák tüzzel-vassal pusztító fanatikusait. Idehaza pedig a hivatalos, félhivatalos, publicistikai és paedagógiai sajtó szintén az által vélt hizeleghetni a hatalomnak és az oligarkhiának, az ultramontanis-

pitása ellen azon nagy urias kényelmességü okadatolással, miszerint a magyar népnek nem való a tudomány, mert sok száz között alig tud olvasni egy-kettő? Valóban sajnáljuk azon pártfelekezési szükkeblüséget, a mely ilyen St. R. T.-féle apotheosisokra szorúl, hogy a külföldnek magát bemutathassa. St. R. Tai landier fölött nem csudálkozunk, hisz' ő nem tagadta meg vérét, midön ily alapos-sággalmeritette ki tárgyát;— méltó az egész cikk azon tudatlansághoz és szentelenséghez, mely a második császárság félhivatalos íróit köztudomásulag jellemezni szokta.

musnak és a Kossuth-gyűlölő irodalmi irigység sápadt clique-jeinek, miszerint rendszeres hadműködési tervet csinált a Kossuth-ellenes Széchenyi-cultus ápolgatásából, elannyira, hogy még az irodalom-történet iskolás könyveit is felhasználta saját céljaira a párt, és Széchenyinek vetette nyakába Felső-Büki Nagy Pálnak, Kazinczynak, Kölcseynek, Klauzálnak, Wesselényinek, mindenek fölött pedig Kossuthnak érdemeit, elhallgatván Széchenyinek minden fogyatkozását, sőt elferdítvén gyakran a tényeket, ha az ily műveletből a pártra valami haszon háramolhatik vala.

Igy járt el maga az érdemdus Toldy Ferenc is, midőn irodalom-történetében ²⁾ még a népnevelés jelszavát is Széchenyitől származtatja, holott — miként látni fogjuk, — Széchenyi örülteknek nevezte azokat, — Kossuthot és Wesselényit — kik Magyarországon a népet iskoláztatni akarják. Ennyi erőszakos tényferdítés sürgetőleg követeli, hogy valahára elfogulatlansággal tisztáztassanak ki Széchenyi tanai. Jelen kísérlet íróját is e tekintetek indították Széchenyi műveinek tanulmányozására.

²⁾ A magyar nemzeti irodalom története. Egy kötetben. Pest, 1865. — Hasonló enkomiont találunk Szvorényinál (Magyar irodalmi szemelvények. Pest, 1867.)

II.

Minő viszonyban állott Széchenyi Magyarország állami függetlenségének, — minő viszonyban a nemzeti demokracia, minőben a népnevelés nagy korkérdéseihöz? Feleljünk meg e három kérdésre. Hisz e három kérdés megfejtése nélkül Széchenyi politikai tanait, iskoláját emlegetni csak azok fognák, kiknek kortesfogásul kell a „legnagyobb magyar“ dicsőített emlékezete, — nem pedig történelmi lelkiismeretesség.

Vegyük először is az állami önállóság kérdését.

Hogy Széchenyi csak annyi önállóságot óhajtott hazájának, a mennyt a bécsi udvar jó szántából megadni kegyeskedett, ezt Széchenyi összes 1850 előtti művei, összes par-

liamenti viselt dolgai minden kétségen kívül helyezik. Nem jönni soha összetűzésbe a bécsi udvarral, elhallgatni minden sérelmet, mely Metternich-ék kedvét megronthatná: ez volt Széchenyinek alapelve összes politikai működésére nézve. Távol attól, hogy Metternichchel volt szövetségét gyanúsítgatók, csak arra hivatkozunk, a mit ő maga is elég alkalommal ünnepélyesen kimondott. „Az előtt, — kiálta föl Széchenyi, miként Falk mondja, — öntudatának nyíltságában, — az előtt nyíltan ellenzék embere voltam s most nyíltan kormány embere vagyok, mit épen nem pirulva, „de büszke érzéssel im itt is kitérok.“³⁾ — „A nemzetnek az opposíciót elhagyni, s magát az udvar karjai közé vetni legtanácsosabb.“ Ezt kezdé beszélni Széchenyi egész főnhangon már az 1830-diki országgyűlésen.⁴⁾ — Szemére lobbantotta ezt gr. Batthányi Lajos is, még az 18³⁹/₄₀-ki országgyűlésen, mondván, „hogy Széchenyi ép oly kevésbé levén megelégedve az ország politikai állapotával mint anyagi és társadalmi helyzetével, még sem merte megtá-

³⁾ Falk „Oesterr. Revue“. — Gr. Széchenyi I. és kora. Ford. Áldor I. és Vértessy A. Pest. 1868. 159. lap.

⁴⁾ Kölcsey Ferenc. Az 1832. orsz. gyűl. Napló. (Minden munkái VII. 250. l. Horváth M. Huszonöt év. I. 219.)

madni a kormányt, mert félt, oda fönt nem fogják szeretni.⁵⁾ Szomorú alakban nyert kifejezést ez udvariasdiság reformerünknel mindannyiszor, valahányszor egy önálló felelős kormány föllállítását hozta szőnyegre a szabadelvű párt. 1830-ban a legnagyobb hévvel buzgott a gróf a hidvám behozatala, illetőleg ezen specialis esetben a nemesek megadóztatása mellett; — és mégis midőn ugyanazok, kiket ő e megadóztatás helyes, sőt üdvös voltáról meggyőzött, e megadóztatás elvéből a felelős kormány szükségletét vonnák ki mint corollariumot, Széchenyi megrettent és határozottan ellenszegült a felelős kormányt követelőknek.⁶⁾ És még akkor is, midőn 1847-ben Pázmády Dénes a felelős magyar ministerium föllállításának szükségletét a szabad elvű párt többé lecsillapíthatlan örömszaja közt kimondotta: Széchenyi a felelős magyar ministerium eszméjét a legelkeseredettebb makacssággal ellenezte, pedig mindvégig, míg csak ő maga is az általa annyira ellenzett ministerium egyik fauteuilében találta magát. Igen, mert félt, hogy a parlamenti kormányrendszer behozatalával megszűnik az oligarkhia kiváltsága lenni: résztvehetni hazánk kormányában; — mert

⁵⁾ Falk. i. h.

⁶⁾ Falk. i. h. 59. l.

félt, hogy ez esetben Kossuth és egyéb „parvenu“-k is helyet fognak foglalhatni a primások öcsesei és az arany gyapjasok sarjai mellett.⁷⁾ Az udvar kegye, a kormány tettszése volt a sarkesillag, mely Széchenyit egész politikájában, sőt még a közgazdaságban is kalauzolta. E kegyhajhászásnak lehet köszönni, hogy a vukovár-fiumei magyar vaspálya megbukott, s hogy helyette a triesti pálya támogatására fogott kezét bécsi bankárokkal ő, ki szóval és tollal annyit küzdött hazánk közlekedési eszközeiért!

E kegyvadászat tartotta vissza Széchenyit az administratori rendszer elleni loyalis föllépéstől az 184³/₄ ki országgyűlésen; pedig az administratori rendszer annyira világos megsértése volt a törvénynek, miszerint a miatt, hogy annak behozatala ellen — mint született törvényhozó — a felső táblán föl nem lépett, örökre letörölhetlenül rajta fog maradni ama sujtó vád, hogy nem teljesítette alkotmányos kötelességeit. Ámde, vajmi sokszor nem cselekedte ezt! A sérelmi feliratokhoz soha nem csatlakozott, bármennyire sajnók voltak is a sebek, melyeket a bécsi önkény Magyarország sarkalatos jo-

⁷⁾ Horváth M. Huszonöt év. tört. Füresa, hogy b. Kemény Zsigmond Széchenyinek az 1847-ki országgyűlésen viselt dolgait egészen átugorja. — Szép észrehajlatlanság!

gain időről időre üttetett. És mivel igazolta magát? Avval, hogy el akarta hitetni a nemzettel, hogy a bécsi kormány szándokai jóhiszeműek. „Tisztán áll előttem, hogy bázánkban minden sarkaiból dül, ha most a kormány becsületes célzatainak dacára, az ellenzék többségre vergődnek, mit én mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak néznék.“⁸⁾ „Hogy a kormány rendszerét Magyarországgal szemközt nemcsak eszközei, de céljaira nézve is megváltoztatta, az ellenzék által tökéletesen határozott tények idézésével tagadtatott. Széchenyi e tényeket nem tagadá, még azon kedvezőtlen következtetéseket sem iparkodott megerősíteni, miket ezekből még oly mérsékelt férfiak is mint Deák, Eötvös stb. vontak; — ő, és minden okadatolás nélkül az ellenkezőt állítá, s azt kívánta, hogy e véleményt a nemzet többsége is ossza.“⁹⁾

Széchenyi már zsenge ifjúságában a katonaságnál oly benyomásokat vett föl minden inkább, mint simulékony lelkébe, miszerint hazájának valódi állami önállóságra nézve utóbb csak közömbös, vagy legfőlebb másodrendű kérdés lehetett. A mi őt lelke mélyében érdekelte, az a haza anyagi

⁸⁾ Politikai programm töredék, 1846.

⁹⁾ Falk i. h. 227. l.

fölvirágoztatása, a magyar főnemesség korszerű emelése, és saját énjének kizárólagos döntő befolyása a reformmozgalmakra, — volt. „Már tegnapi beszédében a mltsgs báró, — így vágott vissza az 1844-ki orsz. gyűlésen” b. Mesznil Viktorra, — már tegnapi beszédében a méltóságos báró nem egyenesen a mélt. fő Rendekről, hanem egyenesen (sic) a kétfejű sasról, s tekenős békákról szökött, — én ezeket mint régi katona, eltérni nem tudom; — mert a kétfejű sas alatt sok évig büszkén harcoltam stb.“ E kissé tulságos kegyeletnél a kétfejű sas iránt még inkább akadályozta Széchenyi-ben a Magyarország valódi állami önállóságáról fogalom és jogérzet kellő kifejlését azon rá nézve oly gyászos emlékü barátság, melyet az európai reactio fejével, Metternich herceggel, kötött. Weselényi mondja, s ez állítást még ki sem cáfolta meg, hogy „Széchenyi mindjárt pályája kezdetén, ha egyebet nem, de legalább szép szavakat adott a kormánynak.¹⁰⁾ Sőt Wesselényi azt is mondja, hogy „Széchenyi már 1825-ben átnyújtott Metternich hercegnek egy memorandumot azon reformeszmékre vonatkozólag, melyeket a kormánynak Magyarországon elő kellene mozdítani“... „És e vád — ugymond b. Ke-

¹⁰⁾ U. o. 32. 1.

mény Zs. is — valószínűleg alapos volt.¹¹⁾ A Metternichchel szőtt barátságot Széchenyi egész 1848-ig, azaz a herceg elmeneküléseig, következetesen föntartotta. E barátságnak voltak részben kifolyásai azon törvénytelen kezdeményezések, melyekkel az Apponyi-kormány, az eddig tehetetlen aléltság helyett, üde mozgást akart behozni a hazai közügyekbe; a minthogy ezt az ellenzék nem egyszer vetette szemére Széchenyinek az 1833^{2/6}, 1839^{3/40}, 1844^{4/5}, és 1847^{7/8}-diki országgyűléseken. És hogy minő fogalma volt a vérmes főúrnak az ősi ezredéves alkotmány által biztosított magyar szabadságról, jellemzi azon tanács, melyet b. Kemény Zs. tanúsága szerint¹²⁾ Metternich hercegnek adott. Metternich azt kérdezte, hogy mit tevő legyen a kormány Kossuthtal, ki szabadelvű reform-eszméi által oly nagy népszerűséget szerzett már is magának? Széchenyi azt felelte: Utilizálni kell! — azt hívé, hogy egy Kossuthot tán azért, mert nem mágnás, hanem szegény ügyvéd, politikai ellenfelei megvesztegethetnek. Metternich azonban, mint Kemény sejti, — holmi nem sikerült kísérletek után meglevén győződve a meg-

¹¹⁾ U. o. 33. 1.

¹²⁾ Magyar szónokok és státusférfiak könyve. 177. lap.

vesztegetés lehetetlenségéről, őszintén bevallotta, hogy Kossuth „utilizálás“ át elérhetőnek nem tartja. „Ugy hát föl kell akasztatni“, — viszonzá egész nyugodtan Széchenyi! — Ugyan már most, komolyan szólva: Minő jogcímen ajánlhatta volna a magyar közjog szerint Kossuthnak, ki szigorun törvényes téren állt, még a legátalkodottabb osztrák magyarok itélete szerint is — egész 1849. ápril 14-keig — főbeli perbe fogatását, — a mit csak egy hideg vérű főúr bírhatott gondolni, kimondani, kivégeztetését a bécsi „Haus- Hof- und Staatskanzler“-nek?!

Midőn 1848 március elején az egész nemzet szive örömtől feldobogott, hogy végre a bécsi hatalom a körülmények erejének engedve, vissza fogja vonni jogtalan karját édes hazánkról, melyre az a mohácsi szerencsétlenség óta, annyi koronás király esküje dacára, oly súlyosan, oly zsibbasztólag nehezedett; midőn a legnemesebb lelkesedés szállta meg aggastyánainkat, ifjainkat a felelős magyar ministerium reményétől: Széchenyi nem örömet érzett, nem lelkesedést, hanem megdöbbsent, mintha csak neki, a magyar hazafinak, és Metternichnek egyiránt lett volna oka tartani a szabadelvű átalakulás bekövetkező nagy napjától. „Az országgyűlés nyilatkoztassa ki ő Felségénél, hogy a magyar nemzetnek óhajtsai és sé-

relmei vannak ugyan; de mivel az európai rázkódások a habsburgi házat is fenyegetik: *Magyarország nem ösmer most más kötelességet, mint egész erejét, legyen az bár a küllelenség vagy a belső mozgalom ellen irányozva, a dynastia rendelkezésére följánlani.*¹³⁾ — Ennyire nem érzett a nemzet millóinak szívével, ennyire nem kívánta sem a felelős magyar ministerium föllállítását sem — miként alább látandjuk — a teljes jogegyenlőség törvénybe igtatását, sem a magyar honvédelem és nemzetőrség föllállítását, sem a sajtószabadságot Széchenyi! Ő csak anyagiilag akarta virágzóvá tenni azon szép földterületet, melyet Magyarországnak neveznek — nem sokat törődvén azzal: megvannak-e független életföltételei hazánknak, mint de iure még soha el nem törölt, sőt inkább annyi országgyűlési törvény s annyi fejedelmi eskü által biztosított államnak, — avagy merő osztrák provincia-e azon szép földterület, melyet ő láng lelkével boldogítani akar?

A felelős magyar ministerium azonban mégis létre jött, bármennyire ellenzette is annak megpendítését Széchenyi. És — a mi rá nézve keserűbb volt a legmetszőbb gúnynál, neki is része lett benne — Kossuth tár-

¹³⁾ Falk i. h. 250 l.

saságában. Ellenségei vádolták, hogy még mint magyar minster is nagyobb ellensége maradt volna Kossuthnak és pártjának, mint a bécsi reactionak. Fölhozták többi között, miszerint csakis Széchenyi halogatásának tulajdonitható, hogy a Lüttichből Kossuth által megrendelt puskák — számra 3000 darab — oly későn érkeztek meg, holott csapataink fölfegyverezetlen, sokszor a leggyilkolobb tűznek kitéve, összetett kézzel kénytelen voltak nézni, mint öldösi az ellenség hazánk védtelen lakóit, édes testvéreinket. E vád, mint a mely Széchenyinek magán jellemét is sujtaná, s mint a mely be nem bizonyitható, — nem számithat azon ítélet megalkotásában, melyet Széchenyinek 1848-diki magartartásáról e helyütt kimondani magunkat feljogosítva érezzük. De annyi tagadhatlan, hogy azon hazafias aggodalomban, mely őt Kemény, Falk, Gyulai ítélete szerint — örültté tevő, nem csekély része lehetett azon fájó tudatnak is, miszerint Jellasichnak Budára bevonultával — neki, a kétfejű sas csaknem vakbuzgó hívének, vagy végleg szakítani kellend egész multjával, a bécsi udvar, Metternich és egyebek barátságával, — a mit ő osztrák katonai növelésénél fogva — elbirni képes aligha leendett, vagy pedig élesen nyílt ellentétbe állani Kossuthtal, azaz az egész nemzeti párttal, a milliókkal, Jella-

sich soldatescájának aegise alatt, — a mi meg, ha megtörténendett, Széchenyi maga is bizonyára meg lehetett róla győződve: egész reformeri nimbusa örökre meg fogott semmisülni, ő maga pedig ragyogó reform-eszméi, ritka munkássága dacára, mint a bécsi reactio agense fogott csak — az utókor előtt állani. Széchenyinek meg kellett tehát örülnie. Ezen áldozatot nem engedte el neki hiányos, osztrák félszogségű katonai növeltetése, nem vérmes aristokratikus elfogultsága. Ezen áldozat lön dija a Metternichel — tán legjobb hiszemben — üzött barátságának. Az már most a kérdés: kitágult-e politikai eszmeköre a világsi katasztrófa után, a Bachféle rémgazdálkodás kinjai alatt?

Vegyük elő hirhedt művét, hattyudalát, a „Blick auf den anonymen Rückblick“-et. A 42. lapon ezeket olvassuk: „Hat der separatistische Kitzel des Herrn Kossuth et Co. (sic.) die heiligen Bande zwischen Regenten und Volk vernichten können? Soll eine, aus so vielen Millionen bestehende Nation ihre tausendjährigen Rechte wegen der Verwirrung oder des Verbrechens (sic) einer im Verhältniss kleinen Fraction verlieren müssen? Nach welchem Recht könnte man unverschämt genug sein, dieses Muss auszusprechen? Eben so billig und gerecht würde eine Stadt ihre etwaige Immunitäten, ja so-

gar ihre bürgerliche Stellung aus der Ursache verlieren müssen, weil ein kleiner Theil der Bevölkerung aus Dieben, Räubern und Mördern besteht, ¹⁴⁾ Már ezen helyből, — hogy a 92-dik lapon Kossuth ellen szórt szitkait Széchenyinek ne is emlitsük, ¹⁵⁾ eléggé kiderül, hogy noha Kossuthról még a szolnoki, tápió-bieskei, hatvani, isaszeghi, nagysarlói, váci, budai, komáromi csodák után is oly önlealázó mágnás-cynismussal szól mint akkor, midőn csak pusztá ujságíró látott benne: már ezen helyből — mondjuk — kitetszik, hogy még sem vetemedett Széchenyi a maga opportunitási politikájában odáig, a hova b. Kemény Zs., Bach, Schmerling, Lustkandell, utóbb pedig a Deák-párt egynémely

¹⁴⁾ Ein Blick auf den anonymen Rückblick, welcher für einen vertrauten Kreis, in verhältnissmässig wenigen Exemplaren, im Monate October, 1856 in Wien erschienen. Von einem Ungarn. — London, 1859.

¹⁵⁾ . . . weil Herr L. von Kossuth cum sociis (sic) eine Republik (!) für Ungarn zu erdichten und zu improvisiren die Gefälligkeit hatte — etc. Valjon nem olvasta a szegény beteg gróf Döblingben az 1848–49-diki harc történetű előadását, avagy Török Jánossal beszéltette azt el magának, — hogy Kossuthnak köztársaság improvisálását veti szemére? Ehez hasonlókat mond a 363. apon is, hol a debreceni függetlenségi nyilatkozatot néhány „indigesta, bös und verbrecherisch intentionirten Kopf“-oknak tulajdonítja.

árnyalatai vetemedtek, kik a *Rechtsverwirkolung* elméletét az egész czredéves magyar alkotmányra kimondották. A *Rechtsverwirkolung* Széchenyi a „*Blick*“-ben tagadja; — de az is bizonyos, hogy Széchenyi az általa sürgetett alkotmány helyreállítása alatt nem a magyar ministeriumot, szóval nem az 1848-diki demokrata alkotmánynak, — hanem a negyvenhetes aristokratikus, ma már csak Török János, gr. Cziráky és társaik által sajnált alkotmánynak helyreállítását értette. Elvitázhatlanul kimutatható ez a következőkből: 1) Gr. Széchenyi I. a maga „*Blick*“-jének végére valamely publicista barátja által egy toldalékban összeállította Magyarország összes „sarkalatos jogait“, kezdve a hét vezér szerződésétől le egész az 1844-ig bezárólag hozott törvénycikkekig, — a nélkül azonban, hogy e gyűjteménybe az 1848-diki törvényeket is fölvette volna. — 2) A „*Blick*“-ben számtalanszor mondja ugyan, hogy a dynastia és a nemzet közt kötött alapszerződéseket — *pacta conventa* — a debreceni függetlenségi nyilatkozat nem semmisítette meg, — így mondja többek közt a 258. lapon, hol első ízben hallunk Széchenyitől Szent István koronájáról kissé tulmodern nézeteket¹⁶⁾; de számtalanszor emle-

¹⁶⁾ Lehet, azért vesztette el a sz. korona nim-

geti azt is, hogy a negyvennyolcadiki átalakulás a bécsi kormányra nézve „tabularasa“-t csinált, így többek közt a „Blick“ 444, 447, stb. lapjain. A 392. lapon nyíltan kimondja, hogy ő magát és bennünket magyarokat szintén az „új osztrák nép“-höz számít.¹⁷⁾ E „tabularasa“ alatt tehát mást nem érthetett mint azt, hogy a dynastia és nemzet között a pacta conventa-k jogérvényesek ugyan még mindig, a minthogy azok a negyvennyolc előtti időből valók és koronázási esküvel lönek megerősítve; de magok a negyvennyolcadiki törvények nem számíthatók Magyarország sarkalatos törvényei közé, hanem holmi, beszámítás alá nem jöhető forradalmi kicsikarványoknak tekintendők, és mint ilyenek, merő hallgatással mellőzendők. 3) Széchenyi a „Blick“-ben egyetlen egyszer sem említi a negyvennyolcadiki törvényeket, a negyvennyolcadiki törvényes átalakulást; és az erre a nemzet részéről jogosan következett függetlenségi harcot röviden és egész cynismussal: *félreértési lázadás*-nak nevezi. Halljuk csak tulajdon szavait: „Wir sind überzeugt, hätte die

busát a különben annyira kegyes gróf előtt, mert az már egyszer a parvenu Kossuth kezei közt volt.

¹⁷⁾ Blick i. h. . . . „wir sprechen von den gesammten neu-österreichischen Volke. weil wir uns auch dazu zählen.“ Ehhez nem kell kommentár.

unglückliche Missverständs-Empörung von 1848—9 — und sie war wahrhaftig keine andere (sic) — nicht stattgehabt, so stände Ungarn zu dieser Stunde, auch in materieller Hinsicht viel höher, aber viel höher als jetzt.“ — Ezek tulajdon szavai; megoldvashatók a „Blick“ 419-dik lapján. Méltó felvilágosításul szolgálhat e pontra nézve azon körülmény is, hogy a 48 nagy férfiai közül szintén egyetlen egyet sem említ Széchenyi hattyudalában, hanem legfőlebb a negyvenhetes állambölcseket, Apponyi grófot és társait említi mint olyakat, kik Bach helyében sokkal jobban el bírnák kormányozni mind a birodalmat mind hazánkat.¹⁸⁾ 4) Végül azt, hogy Széchenyi még az ötvenes évek vége felé is semmi esetre nem a magyar minisztériumot, szóval nem az 1848-diki alkotmány, hanem az 1847 diki dicasterialis alkotmány helyreállítását óhajtotta, nagyon valószínűnek fogják tartani, ha az előbbi három évről nines is tudomásuk, még azok is, kik emlékeznek mindazon aristokratikus tüntetésekre és „reform-eszmék“-re, melyeket az ötvenes évek vége felé az egész világ Széchenyitől származtatott. Hogy mennyire adhatunk hitelt azon on-dit-nak, miszerint Széchenyi a mágnásokat Döblingből arra buzdította volna,

¹⁸⁾ Blick, 465. l.

hogy a császárnak tegyenek ajánlatot, hogy
 ők majd ingyen átvállalják a főispánságokat,
 csak adja vissza a császár a nemzetiséget,
 ezt közömbösnek tarthatjuk; — annyit azon-
 ban bátran kimondhatni, miszerint az 1861-
 diki dicasterialismus fölállítása az 1848-ki
 formák mellőzésével, igen nagy részt még
 azon benyomásokból származott, melyeket
 Széchenyinek és politikai barátainak sokszor
 szívesen följánlott, de sok ideig meg nem
 hallgatott tanácsadásai döntő körökben elő-
 idéztek — Solferino után. Mit mondjunk az
 1857-diki nyelvpetitoról mely köztudomás-
 sulag Széchenyinek volt eszméje? E petitió-
 ról, mely annyira siralmas alakban compro-
 mittálta a magyar nemzet százados, annyi
 vérrrel és annyi esküvel szentesített jogérze-
 tét és becsületét? — Igaz, Széchenyi a maga
 „Blick“-jében leginkább azért haragszik
 Bachra, mert ez a hazafias mágnásokat erköl-
 csileg még arra is kényszerítette, hogy az ő
 garázdálkodásának, melyet ők — és méltán
 — annyira gyűlöltek hivatalos dicsőítésére a
 legmagasb körüti ünnepélyeken megjelen-
 jenek, és ott a haza vérző sebei dacára, a
 legelégültebb, a legmosolygóbb arcot mutas-
 sák a fejedelemnek. Ugyan miből állhatott
 ezen erkölcsi kényszerítés? fogja kérdeni
 az utókor. Széchenyi egész őszinteséggel
 bevallja (a „Blick“-ben): abból, hogy az oly

mágnás hazafiakat, kik hazánk kinszenvedéseihöz mosolygó képet csinálni nem akartak, kizáratta Bach az — udvari bálokból és udvari ebédekből! No de mindegy; fölösleges e tárgyat tovább feszegetni; a három pont úgy hiszem, mindenkit meggyőzhet a felől, hogy Széchenyi a magyar ministerium eszméjét valamint eleitől fogva megtámadta és folyvást ellenzette, úgy Döblingben sem karolta fel, hanem helyette, a demokratikus intézmény helyett, csakis a negyvenhetes aristokratikus dicasterialismus visszaállítását óhajtotta. Bővebben ki fog ez tűnni a következő fejezetből — lélektanilag is.

III.

Demokratiáról Széchenyinek tiszta, világos fogalma nem volt; érezni pedig, csak lenézést, gyűlölet érzett iránta.

Mi a demokratia?

Születésre való tekintet nélküli, tisztán erő-arányos kamatoztatása az állam kormányzására azon összes értelmi és erköles. tőkének, mely valamely állam határain belül a nemzet összes közművelődésének időnkénti eredménye.

Ez a demokratia a XIX dik században a fehér emberfajta által lakott földrészekben már tényleg is, — s ezzé igyekszik az lenni még a négereknél is azon idő óta, hogy a gőz és villany a föld felületének népeit egymással visszautasíthatlan közigazgatási érdekközös-

ségbe hozták. Ezen demokratia korunkban még majdnem mindenütt, de főleg Közép-Európában, határozottan kizárja a koszmopolitismust, és csak nemzeti alapon szerveződhetik meg, a nemzetiségi fejlődés elemeiből.

Széchenyi a demokráciára nézve e fölfogásig soha föl nem emelkedett. Nála a demokratia nem volt egyéb mint hiú erőlködés, egyenlökké tenni azokat, a miket a természet tervszerűleg egyenlőtlenekké alkotott. A physikai tudományok által kiki azt látja át, hogy emberi társaságban tökéletes egyenlőség nem lehet; a praxis által, hogy Utópia vagy Eldorado a világon nincs, — s a valóság által, hogy az emberiség minden lépésőin elérhetni a megelégedést, s így a sokkal nagyobb rész minden lehető esetek ellen fenntartja a közcsend s rendet; — és ez a mit akarunk. Így okoskodott ő a „Világ“-ban ¹⁹⁾ A „Kelet népé“-ben és a „Politikai programm töredék“-ben nyíltan kikelt a szabadelvű ellenzék demokratikus törekvései ellen; ugyan ezt tette több ízben az országgyűlésen. Kosuth demokratikus törekvéseit nem bírván fölérni sem szívvvel sem elmével, azzal vádolá őt, hogy célja nem egyéb, mint *„minden birtoknak, minden felsőbbségnek gyanuba hozása*

¹⁹⁾ Világ, 328. l.

gyűlöletessé tételé.“²⁰⁾ — „Mi oly körülmények közt vagyunk — így felelt²¹⁾ ő a halhatatlan gr. Zay Károlynak az 1844-diki országgyűlésen, — miszerint most Magyarország egyenesen a nemességgel és a főnemességgel van összekötve, és valljuk meg, hogy itt minden demokratia csorbát üt a nemzetiségen.“ Nagyon csalódnánk azonban, ha azt hinnők, hogy Széchenyi azért nem akart demokratikus reformot hazánkban, mert a magyar nemzeti közművelődés esatavesztését féltette egyéb hazai nemzetiségeink részéről. Az ő aggodalmai egészen más természetűek voltak. Ha Széchenyi a nemzeti közművelődést féltette volna a demokratiától, akkor csak azon nem-nemesek millióitól féltette, kik, miként a szlávok, rumének, németek határozottan már valamely nemzeti közművelődésnek uszályhordozói, s nem féltette volna a zsidóktól, miként ő mondta, „a néhány nyomorult zsidótól is,²²⁾ kiknek emancipációját a legnagyobb hevességgel ellenzette. Mert hiszen, minő közművelődést lehetett valaha félteni a zsidóktól? valjon nem mindenütt azon nemzeti közművelődéshez csatlakoztak és csatlakoznak-e ők, a melynek közepette

²⁰⁾ Kelet népe, 185. l.

²¹⁾ Falk, i. h. 180 l.

²²⁾ Falk, i. h. 176. l.

élnék? Van-e a zsidóknak külön nemzeti közművelődésök?

Kétséget sem szenvedhet, „hogy Széchényi aggodalmai nem közművelődési aggodalmak voltak.“

Ő a magyar nemzetiséget ethnographiai értelemben féltette a demokratiától. „*Nemzetiségünk fertőztetlensége*“, ez volt nála a jelszó.

„Minekünk magyaroknak elemünk, s itt van ideje, hogy bajaink legmélyebb gyökérokaiba ereszkedjünk, — nem kereskedési elsőbbség vagy dics- és hírvágy, sem vallásosságból eredő elmélkedési szenvedély, vagy a szép művészetek köre, vagy a magas és fellengző tudományokbani buvárkodás s effélék, jóllehet végirányunkban ez is mind ki van tűzve, de azért nem elemünk, melynek említésénél vérünket forni, szivünket dobogni, idegeinket mintegy villany által érintve lenni éreznők; — mert ilyes valami, szavakkal le sem írható csak akkor megyen bennünk végbe, s csak akkor emelkedünk földi erőnkön túl és érezzük keblünket isteni tüztől hevülni mikor alkotmányos szabadságunkról, — *nemzetiségünk fertőztetlenségéről* van szó, mikor ezeket fenyegeti veszély, midőn ezeknek megmentése körül eped lelkünk.“²³⁾

²³⁾ Kelet népe. 9. l.

Mennyi lelkesedés ezen eszméért: *nemzetiségünk fertőztetlensége.* ²⁴⁾ Tehát Széchenyinek nem az volt óhajta, hogy a magyar nemzettestet a magyar közművelődés minél jobban felszaporítsa oly elemekkel, melyeket magának a magyar értelmi fensőbbség hazánkban lakó idegen nemzetiségekből meghódíthat és maradandólag a magyar hazához csatolhat; nem, — Széchenyi az után epedett, hogy vajha a magyar történelmi mag, azaz a főnemesség és nemesség által képviselt magyar nemzetiség érintetlenül maradhatna minden oly ethnographiai elegyüléstől, mely politikai okok, illetőleg demokratikus reformok folytán — a szűz tiszta magyar vért megfertőztethetné! Mintha csak egy szeszélyes sportsmant hallanánk, ki világerő akarná, hogy telivér arab ménjei és kancái valahogy félvér vagy semmivér kancákkal vagy ménekkel — csekély ménésének öregbitésére — csoportosíttassanak! Ezért mondta ki ő oly határozottsággal, hogy nem akarja, miszerint az amugy is mindegyre növekedő nemzettest — populus, nemesség, ellentétben a plebs-sel, a nem-nemesekkel, — nevelés

²⁴⁾ Különösen hangzik ezek után Falk ítélete (a 142. lapon), ki szerint: „Kossuth a világeseményeket is kizárólag magyar szempontból tekintette; Széchenyi Magyarország ügyeinek megítélésénél is a világi szempontból indul ki.“

által még mesterségesen is tágíttassék ; ²⁵⁾ ezért ellenezte ő a nem-nemesek valódi hivatal qualificatióját ; egyenesen kijelentvén, hogy a törvényes ágyból származáson kívül a nemesség szaporítását szerencsétlenségnek tekinti ; — azért is, ha valamely nem-nemesnek rendkívüli tehetsége, szorgalma, készütsége találna lenni, ugy ez esetben keressen magának előbb egy pártfogót a nemességből, s csak akkor, ha egy ily nemes protectort talált, lehessen a nem-nemesnek bármi ritka talentom és készütség mellett reménye, kilátása egy *kis* (sic) hivatalra. ²⁶⁾ Így értette ő a nem-nemesek hivatal képességét a gyakorlatban ; elméletben is csak azért szavazott az elv kimondása mellett, mert hitte, hogy e hivatal qualificatiót ugy sem fogta gyakorlatilag nagyban is foganatosíthatni. „Megvallom, mint hű tagja a magyar fajnak, megvallom, hogy tulliberalismus által, egy tulzó indulat által, hogy magam gyermekét dobjam ki a bárkából, ezt másokért tenni nem fogom soha, és ezen hűséget minden más nemzetben (?) tudom becsülni ; — de miután magyaroknak teremtett az alkotó, legyünk is azok és *legyünk tisztán magyarok*,“ ²⁷⁾ Azaz

²⁵⁾ Kelet népe, 309. l.

²⁶⁾ Széchenyi, idézve Falknál : „Oesterr. Revue“ 48. l.

²⁷⁾ Falk, i. h. 176. l.

óvakodjunk a magyar nemzetiség megfertőztetésétől demokratikus reformok által. Valóban, nem valami nagy elmére van szüksége — belátni, mily iszonyu távol állott a 48-iki törvények szellemétől az, ki még 1844-ben így beszélhetett.

Azt fogják tán essayistáink mondani, hogy igazságtalanul ítéljük el Széchenyi nemzetiség-fertőztetési elmélete miatt; azt fogják mondani, hogy a végcél Széchenyiné is demokratia volt, — csak eszközül akarta annak elérésére az aristokratikus formákat intézményeket, s hogy csupán az óvatos, lépésről lépésre haladni vágyó taktika fogása volt, miszerint számot vetvén a körülményekkel, óvta a nemzetet a democratia rögtöni behozatalától. Hisz Széchenyi tette az első lépéseket a „Hitel“ megírásával, a birtok felszabadítására, ő szakított először a feudalismussal, ő kívánta egyik pontjában a nem-nemesek törvény előtti egyenlőségét, a minthogy ugyancsak is ő ohajtott a nem-nemesek számára külön jogvédet, ki előtt ügyeiket védhessék. Igen; — de miért indította meg e reformokat? Nem-e azért, hogy a magyar aristokratiát végre, valahára felszabadítsa a feudalismus azon béklyóiból, melyek a közvagyonosodás neki-lendülését egyáltalán lehetlenné tették? Nem de nyíltan kimondta Széchenyi, hogy e birtok felszaba-

ditásnál „a familiák conservatioja“ a cél? Valjon, nem azért akarta-e nem-nemes embernek is a földbirtokjogot megadni, hogy az eladósodott nemes ember birtokára a csőlöt kimondani, azt elárvereztetni, — arra nem-nemes vevőt, mielőtt pedig erre kerülne a sor, a nemesi birtokra pénzt kölcsön kapni lehessen? De hogyan kapjon a nemesség minden pillanatban kölcsönt birtokára, ha a nem-nemesek törvény előtti egyenlősége ki nem mondatik, oly államban, melyben csakis a nem-nemes kereskedőnek, zsidóknak stb. szokott lenni rendszeren kölcsön adni való pénzüök?

Hogy Széchenyi a maga „Hitel“-beli reform-javasolataival korántsem a demokrácia utját egyengetni, hanem csakis az eladósodott aristokrátiát akarta részint a hinárból kisegíteni, részint korszerű és okszerű közgazdászati tevékenységre szorítani, ez többek közt azon körülményből is kitűnik, hogy Falk *) szavai szerint Széchenyi „sürgette mindig a földbirtok felszabadítását, a középkori bilincsektől; — az eszme elismerésre talált, hanem mikor azután a gyakorlatban kellett volna érvényesíteni, Széchenyi mégis fõnn akart volna tartani bizonyos számú hitbizottmányokat. Ismerte a nagy földbir-

*) Falk, i. h. 137. 1

tok pénzügyi helyzetét Magyarorszáiban és tudta, hogy ha minden bilines szétszakad, nemsokára kicsuszik az az arisztokrácia kezei közül; — ezt pedig poltikai és nemzeti okokból veszélyesnek tartá.“

Mit mondjunk Széchenyi magatartásáról a robot eltörlésének kérdésére nézve? Azt ugyan maga is bevallotta, hogy a robot és dézsma szolgálása, közzgazdászati nézponból hasonlít a danaidák munkájához, kik feneketlen hordót töltögetnek; de midőn az volt szőnyegen, hogy a magyar nemesség egy nagylelkű és bölcs gondolat szárnyára kelve, csakugyan törvényhozásilag eltörlje egy tollvonással a robotot és felszabadítsa a föld népét: Széchenyi mégis konokul ellenzette az ellenzék e javaslatát. És ha a februári forradalom, a bécsi kravallók, a pozsonyi konservatív Széchenyieskedők halálsápadt ijedelme közbe nem jön, nagyon könnyen megtörténhetik, hogy épen Széchenyi gögős oligárkrikuskodása és félszeg taktikája folytán, Metternich patens által, előbb törli el a robotot az osztrák „császár“ nevében, mint ezt a magyar nemesség törvényes formák szerint teheti.

A magyar ellenzék értesülve lön különben Metternich e tervéről csak pár nappal a törvény megalkotása előtt. Ha Metternich megelőzi Kossuthot, azaz, ha Kossuth le nem győzi

Széchenyit : ugyan mi lesz akkor magyar hazánkból ?

Végre döblingi reform-eszméi is mutatják, hogy ő mitsem akart tudni Magyarországon a demokratiáról. Arisztokratikus alkotmány, arisztokratikus kormány, arisztokratikus vezetése az öszves nemzeti közgazdaszatnak, az öszves nemzeti közművelődésnek ez kellett Széchenyinek, még végnapjaiban is. Csodálatos, hogy neki, a magyar arisztokratia tántorithatlan profétájának, ugyan azon év föltámadásnapján kellett elvérzeni, melyben a demokratia evangeliumi alakja, Garibaldi, Nápoly börtöneit megnyitván, az európai emberiség körében egyuttal a középkori visszahatás végmegsemmisítésének munkáját is megindította.

A tények ily láncolata mellett minek vehetnök egyébnek, mint merő szóvirágnak, Széchenyi azon nyilatkozatait, melyeket a „Kelet népe“-ben itt-ott elhintett kijelentvén, hogy ő is forrón óhajtja miszerint egykor, ha majd lehet, valamennyi polgára e hazának egyenlő jogokban részeltessék, s miszerint az ember nemcsak születése, hanem műveltsége s értelmisége szerint latoltassék ?

Csak egy pillantást kell vetnünk Széchenyi apophthegmáira és a társas életben köztudomásulag viselt dolgaira, hogy meggyőződheünk, miszerint ő a demokratiának

nem barátja, hanem csak kérlelhetlen ellensége lehetett. Kezdve szereplésének korábbi éveitől, melyekből az ismeretes „frère et cochon“-féle adoma származik, le egészen a „Blick“ végső lapjáig, sok oly vallomást engedett meg Széchenyi ajkainak, minőket aligha fog még legbuzgóbb bámulója is alkalmosoknak találni arra, hogy azok a nagy emberek jeles mondásai közt tanuló ifjuságunk elé adassanak. Barátkozni az egyszerű polgárral, kereskedővel oly nemes célból, hogy őt hazafias áldozatkészségre buzdíthassuk, mindenestre nemes tett, méltó bármely nemzet nagy fiához. Idáig lefordíthatjuk a „frère et cochon“-féle adomát bármely nyelvre, melyet művelt emberek beszélnek; de ne higgyük, hogy valahol megtessék ezen adomának vége is, az t. i. hogy a gróf a főnőbb említett viszonyban magát állítja rangtársai előtt, főnhangon sőt élceskedve, „frère“-nek, — ama szegény kalmárt pedig, kinek bizalomteljes, kegyeletes csatlakozását ő a közügy érdekében kamatoztatni akarta és tudta is, oly gunynévvel illeti, mely alul esik az emberi méltóságon. Hogyan szólt Kossuthról, a nem mágnás Kossuthról, hanem a szegény egyszerű ügyvéd Kossuthról, midőn ez a *journalistica* terén föllépett: „Nem fogok megszűnni — mondá,²⁹⁾ — soha, kétségbe

²⁹⁾ Falk, i. h. 175. l.

vonni és minden módon gyanusítani hivatását azoknak, kik elbizakodva, kolomposokul tolják fel magukat, — kiket fanatismus, álnimbusból félrevezetve, vezérekül fogad s a kikben én sem józanságot, sem a viszonyok kellő ismeretét, sem elég mélységet és tapintatot fölfedezni nem tudok.“ „Quod licet Jovi non licet bovi.“³⁰⁾ Volnának inkább tolvajok háznépeim, csak lennének jobb szakácsok! — így szólt Báró Steigensteg; — én is azt kívánám, bár lenne Kossuthnak *rosszabb szive*, bár lenne kevesebb tehetséggel fölrüházva, bár ne törné magát annyi éjji és napi munkával, de volna modora, volna taktikája inkább jobb.³¹⁾ — Ugyan létezik-e oly iskola az állambölcseletnek, a mely ilyen etikát kívánhatna igazolni?

Egy szellemes író, kinek jelentékeny neve volt már a magyar irodalomban, de kinek neve nem hangzott vala ős arisztokratikus melódiával, fölszólitott a gróf, kísérje el őt

³⁰⁾ Falk, i. h. 166. l. Hogy Széchenyinek nemcsak rokonszenve, de fogalma sem volt a valódi alkotmányosságról, a valódi parlamentarismusról, ez gyönyörűen kirí az 184^{3/4}. országgyűlésen tartott beszédéből, melyben nagy megütközéssel panasolja, hogy a mostani nemzedéknek egy része ugyszólván cenzurálni akarja az országgyűlést; egyiknek fényes fáklyászenét, másiknak macskazenét csinál stb. Falk. 172. l.

³¹⁾ Falk, i. h. 129. l.

Angliába — mint inas. Ama szellemdus író még ma is keserűen emlékezik vissza ama meglepetésre, melylyel az általa imádott gróf ajánlata őt ömlengéseiből fölébresztette, de Széchenyi többször csodálkozását fejezte ki még később is, hogy miért vette oly érzékenyen ezen ajánlatot említett irodalmár, kinek máskép sokkal jobb dolga lenne, mint honn, házi körében. Hogy érezhetett volna azután rokonszenvet a demokratia iránt az, ki ily véleményben volt az irodalom elismert munkásai felől, azon hely felől, melyet ők valamely nemzet társadalmában, de iure elfoglalnak, s azon szives szolgálatok felől, melyek az irodalom munkásainak örömet okozhatnának?!

„A szegény kis Ferenczinek nincs mit ennie, s e miatt némelyik embernek megszakad a szíve.³²⁾ Ezt találta jónak mondani akkor, midőn a magyar szobrászat fölsegélyezéséről volt szó! s Vörösmarty annak idején megtette e sorokra a maga megjegyzését az „Athenaeum“-ban. Mi csak azt kérjük, valjon lehetett volna-e demokratává egy reformer, ki a szivtelen beszédet ennyire lényeges kelléknek tartotta a politikai eszélyességhez? A „Blick“-ben sem azt veti szemére Bach bárónak, a mit ez utóbbinak minden jó hazafi

³²⁾ U. o. 139. l.

szemére fog vetni, t. i. undok büneit; nem, — Széchenyi ostorozza ugyan őt ez oldalról is; legjobban örvend azonban, habogó fölhozhatja neki alacsony, azaz polgári származását. Pleno titulo: Herr Bach! e megszólítással véli büntethetni azon embert ki főur nem léteire magát a legmagasabb udvar kegyeibe annyira befurni merészelte. Mintha Bachnak polgári származását legalább is annyira kellene szégyelnie, mint vérzöhazánk ellen irányzott gyilkos műveleteit! „Ob Excellenz nicht vielleicht ein falscher Profet, so ein etwaiger Irrwisch par métier sein könnten, welcher aus Sumpf entsteht, und in Sumpf wieder zurück sinkt.“³³⁾ „Das ungarische Volk wollte stets Herrn zu Herrn haben und keine Glücksritter und hergelaufene Glückspilze. Excellenz können sich also denken, wie freudig das Ungar Volk aufathmete, als Erzherzog Albrecht *anstatt der Parvenus*, die man ihm aufocroyirte zum Statthalter des tiefgebeugten, unglücklichen, Landes ernannt wurde.“³⁴⁾ — E szerint Széchenyi csakugyan azon hiedelemben élt, hogy a 48-diki törvények szelleme még oly kevésbé vert gyökeret a magyar népéletben, miszerint parvenu-urakat nem fog megtűrni a hátán,

³³⁾ Ein Blick, 322. l.

³⁴⁾ U. o. 407. l.

már csak azon okból mert hát nem született nagyurak hanem parvenuk. Aztán még az is kiderül, mily sötét erkölesi színben látta Széchenyi azon embereket egyáltalán, kik semmiből nagy államhivatalnokokká emelkedni merészelték. Valjon birt volna-e ily tulságosan arisztokrata hangon szólni, még a Bach-rendszer embereiről is, magyar hazafi, ki magára a nyegyvennyole vérkeresztségét egyszer fölvette? Mert volna-e ily tanokat terjeszteni magyar hazafi, ki alaposan ismerte és lelke mélyéből tisztelte a negyvennyolcban ünnepélyes kifejezést nyert közvéleményét nemzetünknek? Széchenyinek nem jutott e dicső vérkeresztségből, az ő szive megtört, fájó hazaszeretetből — nem vonjuk kétségbe, — de az ő hazaszeretete, bármennyire nagy-szerű volt legyen is, nem birt még 1858-ban midőn a „Blick“-et írta, sem kibontakozni a negyvenhetes elméletből, és a negyvenhetes nyelvezetből. Bachot akarja büntetni, midőn így ír: Excellenz wissen aus Erfahrung, welchen immensen und oft absonderlichen Appetit Studenten, *Roturiers*, Parvenus, Deserteurs etc. haben.³⁵⁾ Nem gondolta meg, hogy az, ki a roturier-k, azaz az összes nem-nemesek milliónyi tömegét élcelgetve, a deserteur-ökkel egy sorba teszi, magáról egészen más

³⁵⁾ Blick, 327. 1.

bizonyítványt ad, mint a minőt az utókor számára önmagáról elvégre is félretétetni ohajtana.

Azzal vádolni a grófot, a mivel a szegény agg, testben lélekben megtörve — magát Lonovics előtt vádolta, azt vallván hogy nem szeretett senkit, sem nejét, sem gyermekeit, sem hazáját, csak saját magát,³⁶⁾ ezzel vádolni a grófot nemcsak kegyetlenség volna, de igazságtalanság is. Kazinczy Ferenc szavait e helyütt idézni azoban kötelesség: „kivánnám, hogy génieje ne ragadja el anynyira a dölyfösségig, mert bizonyosan többet fog ártani mint használni honunknak.“³⁷⁾

Ki merné mondani? hogy ő többet ártott mint használt hazájának, mindent egybevetve összes eszméit, összes viselt dolgait nemcsak a politika, hanem a közgazdászat és a társas magyarosodás, nemzeti csinosodás terén. És mégis, ki tagadhatná? hogy Kazinczy által szemére lobbantott dölyfössége kiszámíthatlan sokat ártott magának. Ő a Gondviselés különös kegyeltje volt. Oly kevély emberek mint ő, oly magas polcon mint ő, végveszélyt szoktak hozni a válság napjaiban a szerves természet azon egész földterületére, melynek legszerencsésebb gócéból kisugároztak. Ő nem

³⁶⁾ Falk i. h. 309. l.

³⁷⁾ U. o. 57. l.

hozhatott veszélyt törekvéseivel a hazára, mert az ő nimbusát annak idején ellensúlyozta, sőt elhomályosította a nép főlzabadítója, Kosuth. De — miként fönnebb láttuk, — ez csak egy gondolaton mult. A Gondviselés megakadályozta e gondolatot, mert kedvelte őt. Az ellenzék megelőzte Metternich patentalis robot el törlését a maga nagylelkűségével és a magyar nemesség nem jutott már most oda, hova okvetlenül jutni fogott, ha a merev arisztokrata Széchenyire hallgat, a galiciái nemesek sorsára, kiknek fejéit aranyával fizették a parasztnak a bécsi atyai kormány zsoldos közegei. — Annál jobban megbűnhődte az ő kevélységét ő maga.

E kevélység volt oka, hogy nem csatlakozott a demokratia nagy érdekeihez, a mint-hogy ő a demokratia europai jelentőségét közelebbről tanulmányozni érdemesnek nem tartotta.

Elvette jutalmát: szerepe bukott, midőn az emberiségnek itt a Duna völgyében a legnagyobb hasznot hajthatta volna. Műveiben hátrahagyott gögös arisztokrata szelleme pedig ott áll, kitörölhetlen árnyat vetve az egész utókor előtt az ő egész alakjára.

IV.

A népnevelést Széchenyi nem tartotta időszerinti szükségletnek még Magyarországon; sőt miként műveinek több helyéből kitűnik, gyökeres, népnevelési reformot a világért sem akart. Feltette az arisztokrátiát a népfölvilágosodásától. Miként nagy tudományu orvosának, Almásy Balogh Pálnak bevallotta, attól tartott, hogy a magyar paraszt, béres, cselédféle, ha majd irni, olvasni tud, nem fogja sem oly örömet, sem serényen szolgálni urát, mintha teljesen tudatlan. Széchenyinek ki maga iskolába nem járt, s ki, miként az arisztokrácia iránt anyira gyöngéd Toldy Ferenc is bevallja, amugy is hiányos nevelésben részesült, fogalma sem volt az iskoláról, ezért az öszves közoktatásügyi reform-szükségleteket egysze-

rüleg nem létezőknek tekintette, helyesebben, meg sem érezte, föl sem ismerte.

Összes vonatkozásai a népnevelés kérdésére a következő csekélységben összpontosíthatók. A „Stádium“-ban érinti ugyan a nevelést, de korántsem a népnevelést, hanem csak azon nemét a házi nevelésnek, melynek föladata a magyar uri ifjaktól élelmes világfiakat képezni, kik a grand monde termeiben is megállják a sarat külföldi versenytársak mellett. Csaknem elszomorodva panaszojza Széchenyi, hogy a magyar uri fiatalság egyáltalán nem tudja magát a hölgyek körül illőleg viselni, a miért is, teszi hozzá meg kell hátrálniok az idegen gavallérok előtt.

Ez közgazdászatiilag sem megvetendő aggodalom volt; csakhogy kissé furcsán hangzott a nemzet azon prófétájának ajkairól ki minden reformot saját maga kezdeményezni és vezetni akart. Ha csak egy pár sort ejtett volna is el az egyetem, a gymnasium reformjáról, a polgári tanodák, reál-iskolák, műegyetem fölállításáról vagy a népiskolák siralmas állapotjáról, a tanárok, tanítók nyomorult helyzetéről; még meglehetne neki bocsátani e kissé más helyre való pium desideriumot; — de hasztalan, — Széchenyi összes hátrahagyott műveiben nem lehet fölfedezni a közoktatásügyre vonatkozólag semmi tüzetes vonatkozást; az egyetem, gymnasiumok, s népisko-

lák reformjára vonatkozólag pedig egyáltalán semmi vonatkozást nem. Sőt a „Világ“ című munka toldalékában fordításban egy angol leveleit adja, ki Széchenyit többek közt a népnevelés reformszükségletére is figyelmezteti, számokkal utalván rá, hogy Magyarországon még mily nagy e téren a hiányosság, és hogy mily pénzmennyiséggel mit lehetne kezdeni e tekintetben. Széchenyi közli ugyan e leveleket, de hozzá teszi, hogy azokat oly ember írja, ki hazánk viszonyait nem ismeri, s ezért tanácsadásai ránk nézve gyakorlatias becsesül annyival inkább nem bírhatnak, miután, például a népnevelés kérdésére vonatkozólag „merő utópiákat tartalmaznak.“

A „Kelet népé-ben uyiltan kimondja, hogy a népnevelés kérdését egyáltalán időelőttinek tartja, miután előbb a nemzet politikai köntösét kell tágítani, s csak azután lehet veszély nélkül nevelni. Ámde épen Széchenyi volt az, ki a politikai köntösön 1841-ben még tovább is tágítani egyáltalán nem akart, s így mentése üres mentegetőzéssé válik. Különben is ugyan e helyen elég világosan elárulja, miszerint „épen neki nem volt legkisebb fogalma a nemzet újjászületésének titkairól“ miután a nevelést már csak azért is ellenzette, mert nem akarta, hogy „nevelés által még mesterségesen is növeltessék az amugy is mindegyre növekvő nemzettest“ (azaz populus, nemesség,

politikai jogokat gyakorló néprétegek, ellentétben a plebs-szel). Szóval ő ezen őszinte vallomása által nemcsak a demokrata bölcsesség összes rendszereivel kívánt lándzsát törni, miután e rendszerek mind a közművelődés, azaz a népnevelés alapján vélik csak kifejthetni a szabadelvű államintézményeket és csak is a népnevelés alapján alakíthatják át korszerű társadalommá a középkori maradványokat: hanem zavarba hozta a conservatismust is, melynek publicistái még nálunk — épen ellenkezőleg Széchenyivel — mindig azt hirdették, hogy azért nem lehet még a magyar népnek szabadelvű intézményeket adni mert még neveletlen, éretlen — tehát előbb nevelni, érlelni kell. Kossuth Lajos az ellenzék vezérpublicistája, ki a legnagyobb melegséggel küzdött a nevelésért, elég érthetőleg rá is olvasta mind e hibákat Széchenyire a maga örökbecsü „Felelet“-ében. Midőn Széchenyi „kétgarasos adó“-tervét és mindazon nagy beruházásokat, melyeket ő e kétgarasos adó által a haza szellemi és anyagi fölvirágoztatása érdekében tenni óhajtott, előterjeszté, egyik pontban többi közt ezt is mondá: „öt real-iskola fölállítása a fővárosban és az ország különböző vidékein.“

Ez tehát az egész. Több mint száz milliónyi tőkéből mindenféle utak, gátművek stb lettek volna csinálандók, hanem a népneve-

lésnek nem jutott volna több mint öt reáliskola! És ismét semmi szó a gymnasiumok, egyetem, népiskolák reformjáról!

És mit mondott Széchenyi a népnevelésről az 1848-ki nemzetgyűlésen?

Azt, hogy határozottan ellenzi a kötelező elemi oktatás behozatalát.³⁸⁾ Nem ismeri ugyanis el az államnak azon jogát, miszerint a szülőket gyermekeik nevelésére kényszerít-hesse. Ezt ő mondta, Metternich barátja, ki minden reformot csakis a kormány segélyével, erőhatalommal óhajtott keresztül vinni, — ő, a centralisatió embere! Ugyanazon hypokrita fogás, melyet a toryk Angliában évtizedek óta használnak, ugyanazon szavak, melyeket Lord Stanley Liverpoolban a múlt évben is ismételt. Valóban, nem csekély cynismus kell hozzá, — ily kifogással mentgetni a népnevelés ellenzését oly politikusnak, ki minden tétével, minden eszméjével elárulja, hogy föltétlenül és egész tetszelgéssel hisz és bizik az állam mindenhatóságában.

³⁸⁾ Papp Dénes: Az 1848-ki nemzetgyűlés. aug. 9-ki ülés. Hogy mennyire volt Széchenyi hozzátörődve a valódi parlamentarismusnak nemcsak tanaihoz, hanem még nyelvezetéhez is, kitűnik azon stylusából, melyet aug. 19-ki beszédében a nemzetgyűlés honatyáival megizlettetett: „ne agyarkodjunk egymásra, mint tehetetlen sajtjérgék.“ L. Falk, i. h. 279. l.

A „Blick“ mutatja, hogy Széchenyi még végnapjaiban sem okult a népnevelés kérdé-
sére nézve. Az egész 500 lapnyi műben csak
kétszer jön elő a közoktatás ügye: egyszer úgy,
hogy a tanyai iskolákat említi — gunyolódva.

Hogy Széchenyi örömet kacérkodott volna
a közoktatásügyi kérdéssel, ha értett volna
hozzá csak valamennyire is, ezt mutatja ama
hosszadalmas jegyzéke a jogi facultás tantár-
gyainak melynek leírásától a fáradságot nem
kimélte. Széchenyi lázas szenvedélylyel ka-
pott minden legkisebb gyengén, melyet a Bach
rendszeren észrevett; — hát nem talált volna
ő anyagot a Bach alatt üzött közoktatásügyi
visszaélésekben, badarságokban, erőszakos-
kodásokban, — ha valaha az iskolával annyit
foglalkozott volna, mint a mennyit korunkban
minden államférfiúnak, sőt journalistának
foglalkoznia elkerülhetlen szükség? De csak-
ugyan nem foglalkozott ő ezzel semmit. Hisz
még a germanisatiót sem említi, — mert va-
lószerűleg nem tudta, — még a germanisatiót
sem, mely egyetemünkön, gymnasiumainkon
és reál-iskoláinkon üzetett.

Azután ki fogná a tanyai iskolák egész in-
tézmenyét kigunyolni azok közül, kik népünk
„ujjászületésének titkaiba“ magukat beava-
tottnak lenni joggal hiszik?

Széchenyi nemesak az iskolák ügyét nem
karolta föl, sőt támadta meg; — megtámadta

ő még az ismeretterjesztő társulatok alapítását is. Azt vetette szemökre, hogy mit akarnak, midőn népünk még irni, olvasni sem tud, a népszerű természettudományi fölolvadásokkal?³⁹⁾ Hasonló cynismussal támadta meg a börtönjavítást és az annyira szükségelt kisedővodákat is. Sőt nemcsak megtámadta, — még az emberiség nemesebb érzéseinek sértegetésével ki is gunyolta azokat.⁴⁰⁾

Egyetlen egy angolnak és egyetlen egy amerikainak sem jutna eszébe, ki féligmeddig belé van avatva a nemzeti kifejlődés taktikájába, ott kisedővó intézeteket nemzeti szobrokat, kényelmes (sic) tömlöcöket, usefuknowledge-társulatokat javasolni, tervezni, és ily félék által az ugyis felette gyér közérőt eldiribolni, elfecséreleni, hol a fölönötteket s csakhamar minden fölsőbbség hegyibe növéket korlátozni, és kicsapongásaiktól meg-

³⁹⁾ Kelet népe.

⁴⁰⁾ Kelet népe 167. l. Hasonló brutalitásokat a kisedővodák, a börtönjavítás, a természettudományi stb. ismeretterjesztő társulatok ellen bőven hallat Sz. a 164—5—6 lapokon is. És még Mátyás szobrát is nevetségessé teszi, — meglehet azért, mert Mátyás is parvenu volt, s mert nem ő, Széchenyi, indítványozta a szobor felállítását; jóllehet ő maga ugyanakkor a budai hegyekre holmi üdvleldét, Walhallát indítványozott, a mi pedig aligha többbe nem fogott kerülni, mint tiz kisedővoda és tiz Mátyás-szobor.

óvni a hazát — áll a legstürgetőbb napirenden; — hol a 19-ik század botrányára, 800 esztendő s alkotmányán ülő vagy inkább alvó és egyes tagjai után ítélve, olyannyira elbizott nép szabadsági álmokórságának s nyavalgó képzeletének örök rabja, csak még sárútaiból sem bir kigázolni, soha, s mint kaesa ugy ül, mint daru ugy áll émelygető mocsáraitban s undok porsivatagain; mégis, mintha a la Nagy Sándor, áttört volna már a Granikuson, nem ritkán uton utfélen u úf! (sic) kettépattanásig fölfúja magát, hol a becsületes embereknek nagy része dinnyével és máléval él, hajót huz és kuncsorog, s hol csak most kezd szürkülni az idő; — s erre vigyázzunk, mikor a népet, mint sulyos nyavalyából az életre visszafordulót, csak lassanként s legkényesb tapintattal szabad nyomorult mibenlétével megismertetni.“ — E szavaknak nem kell kommentár. Hogy minő helyet foglal el a népnevelés Széchenyi reform programjában, ennyiből is kiderülhet. — Élég is ennyi keserűség egy egész utókornak!

Csak azt nem értjük, minő rhetorikai fogás volt az p. Eötvös Jóseftől, hogy akadémiai gyászbeszédében ugyanazon természettudományi és egyéb társulatokkal akarta bizonyítani, hogy lételőket ezek is Széchenyinek köszönhetik, a mely társulatok megalakulása ellen Széchenyi oly elkeseredetten harcolt vala.

V.

Midőn gróf Széchenyi István viszonyát a negyvennyolcadiki törvényes átalakuláshoz alaposan kitanulni óhajtottam, legcélszerűbbnek véltem azt vizsgálni, hogy minő álláspontot foglalnak el a gróf tanai a magyar állam souverainitása, minőt a nemzeti demokracia, minőt a népnevelés ügyével szemközt; — mert e három nagy érdekekben határozódik meg a negyvennyolcadiki összes törvényeink mélyebb értelme és negyvennyolcadiki törvényes átalakulásunk egész szelleme.

Most már tudjuk, hogy minő viszonyban állott Széchenyi e három, végzeteljes mozzanattal. Tudjuk tehát most már azt is, hogyan viszonylik az ő történelmi alakja a negyvennyolchoz egyáltalán.

Távol attól, hogy annyi önállóságot kívánt volna Széchenyi Magyarországnak, mint a mennyit annak az 1848-diki alkotmány biztosított, — ő egész nyíltan bevallotta a kétfejű sas iránti meleg rokonszenvét és kimondotta, hogy ő magát és nemzetét az új-osztrák nép alkatrészének tartja, — a minthogy ez elszomorító vallomása a „Blick“-nek általunk főntebb idézett 363-dik lapján megolvasható és ugyan e szavak: „Wir sprechen von dem gesammten neu-österreichischen Volke, weil wir uns auch dazu zählen.“ Távol tehát, hogy Széchenyi a 1848-diki personal-unio híve lett volna, örömet megnyugodott abban, hogy hazánk „Neuösterreich“ anyagilag virágzó provinciája legyen. És ugyan, tegyük hozzá, negyvenhetes oligarcha tulsulylyal, tisztán arisztokratikus közegekkel kormányzott provincia — az általa még oly hatalmas jövőjűnek hitt „Neuoesterreich“ben. Széchenyi ellene volt a felelős magyar ministerium föllállításának; ellene a robot fölszabadításának; ellene a nem-nemesek valódi, a szó komoly értelmében vett qualificációjának, a „Kelet népe“-ben. Szintugy mint az országgyűlésen vas következetességgel azt követelte, hogy a nem-nemesek közül a legtehetségesebbek, a legképzettebbek csak úgy juthassanak elholmi csekélyebb mint ő mondta „kis“ hivatalokhoz, ha előbb valami nemes patronusra

szert tehetnek. Idegenkedését 48-diki törvényeink szellemétől elég találóan jellemzi azon szava is, melyet még az ötvenes évek végével, a „Blick“ 407-dik lapján sajnálatra méltó cynismussal hirdetett, mondván, hogy „a magyar csak született nagy urak által kíván kormányoztatni, nem pedig jött ment bítangok és fölkapott szerencsefiak által.“ Széchényi ellene volt a népnevelésnek, a kötelező elemi oktatásnak, a tanyai iskoláknak és ismeretterjesztő társulatoknak nemcsak azért, mert a maga nagyuri elfogultságában attól tartott, hogy a nép, ha majd olvasni, írni tud, nem fog dolgozni s urat-szolgálni akarni; hanem és leginkább azért, mert nem akarta, miként ő maga is magát kifejezte, „még nevelés által is mesterségesen növelni az ugyis mindegyre növekvő nemzetteket“ azaz populust, nemességet, politikai jogokkal bíró népréteget.

Ki tagadhatná ezek után, hogy Széchényi sem érzelmeire, sem eszméire, sem viselt dolgaira nézve nem volt negyvennyolcas? hanem, legfőlebb holmi „Neuoesterreichisch“ reform-programmal terhes negyvenhetes?..

VI.

Negyvennyolcadiki törvényeink szellemö egyenes és megfertőzetlen kifolyása a XIX-dik század szellemének. Természetes tehát, hogy a szó mélyebb értelmében negyvennyolcas hazafi, magyar hazafi csak az lehet, ki lelke legtitkosb redőiben sem tartogat oly utógondolatokat, melyek századunk félreérthetlen szellemével ellenkeznek. Az, ki kétségbe vonja a nemzetek azon elidegeníthetlen jogát — maguknak, ha akarnak, s hozzá elég műveltséggel s tett erővel bírnak, megannyi souverain államot alkotni, az nem érti a XIX. század szellemét. Az, ki be nem látja Németország és Olaszország egységesülési mozgalmáiban e csalhatatlan nagy eszme megtermékenyülését; az ki még az ötvenes évek végé-

vel is arról ábrándozott, hogyan hódíthatná meg az uj-osztrák császár, ki egyuttal magyar király is, Ruméniát, Szerbiát stb: az Metternichchel és a Metternichchel hason nézetű diplomatákkal benső baráti viszonyban állhatott, estvélyeiken a legnagyobb otthoniassággal forgolódhatott ugyan; — de azt elérni nem fogja, hogy a kortársak, s majdan a történelem fölvilágosodott, szabadelvű államférfinak ismerjék el őt.

Széchenyi nevetségesnek találta a hitet Német- és Olaszország legközelebb bekövetkezendett állami egységesülésében. A „Blick“ 216 lapján azt mondja Nagy Frigyes állítólagos szavaival Széchenyi, hogy „La Prusse doit grandir, et non seulement dans la réputation et de son poids moral, mais aussi dans sa position matérielle et topographique, et dans son étendu,“ — és azután hozzá teszi, hogy N. Frigyes, ha élne, az 1848-ki események, és az erre következett „Regierungs-Pantschereien“ és politikai mystificatiók után kétségkül compensationalis és terjeszkedési politikához fogna, szoros szövetségben Oroszországgal. És e sorokból azt olvassák ki némelyek, ⁴¹⁾ hogy Széchenyi előre látta Szadovát!. Ó, ki annyira lenézte a népiskolát, mely Csehország térein oly hekatombákat ra-

⁴¹⁾ Falk, i. h. 323. l.

kott a győztes lábaihoz, hogy azokhoz képest Homér hekatombái a nevetségig eltörpülnek; — ő, ki ugyanazon helyen (322 l. l.) azt állítja, hogy Poroszország is úgy fog eljárni, mint az egyszeri magyar ember, ki birtokát először hosszában, azután szélében nem eléggé nagyra találta. Minő fölületes beszéd! minő hizelgés, minő ráfogás! Hát a territorialis compensatio vagy a kikerekítési hódításvágy vivta a harcot 1866-ban Auszriával; nem az egységi törekvés? Hát a kozákok voltak szövetségesei a porosz királynak Münchengrätznél, Jicsinnél, Nachodnál, Skalitznál, Hühnerwassernél, Schweinschädlnél, Chlumnál, Szadovánál, Blumenaunál, — és nem a német nemzeti kultúra? — Széchenyinek fogalma sem volt a német nemzeti közművelődés nagy egységesítő erejéről. Hiszen a „Blick“ 216-ik lapján azt jósolja, hogy Poroszország a rajna-tartományok egy részét előbb-utóbb át fogja engedni Franciaországnak; s a 251-ik lapon nyíltan kimondja, hogy ha Ausztria komolyan rászánja magát, mind a manóba kergetheti a bajor, szász, württembergi királyokat, és az apró duodezfejedelmeket, csak magát férfiasan elhatározni kell.

Van egy hely Széchenyi hattyudalában, a „Blick“-ben, mely elvégre is mindenkinek ki fogja nyitni szemeit, ki őt a jövőbe mélyen belátó, szabadelvű államférfinak tartotta. E

hely a 445-dik lapon található föl, és így szól: „Gut Freund mit Russland zu bleiben, wäre der Triumph der Vernunft gewesen. Erstens schon, weil Dankbarkeit von keiner menschlichen Transaction, sogleich auch von der Politik, nicht ausgeschlossen sein sollte; zweitens wenn gut Freund mit Russland geblieben, die orientalische Frage am Ende sich so gestaltet haben würde, dass der König von Ungarn die Fahnen von Serbien, der Walachei und Moldau bei gewissen Gelegenheiten nicht nur wie jetzt, trotz unverjährten Rechtes, bloß als eitle Decoration, sondern als wirkliches Besitzzeichen sich hätte vortragen lassen können; und drittens weil, — wenn ehrlicher, dankbarer gut Freund mit Russland — an jetzt die Armee, deren Haltung jede durchgreifende Finanz-Rangirung unmöglich macht, — auf weniger als 100,000 Mann hätte reducirt werden können, da wie wir es nach unsern freilich sehr beschränkten politischen Ansichten glauben: Oesterreich von Seiten Englands, Frankreichs, Preussens oder gar von dem vereinigten (!) Deutschland keinen Angriff zu befürchten hat — und man Piemont füglich ignoriren könnte, und somit die Finanzen Oesterreichs in kurzer Zeit so gesund und prächtig aufblühen würden, wie nie zuvor.“ — Tehát Széchenyi nem ismerte föl sem az olasz kérdést, sem a német kérdést,

sem a román és szerb nemzetiségek államalkotó jogosultságát, sem a lengyel kérdést; hanem még 1858-ban azt kívánta, hogy vajha hű maradt volna Ausztria az Oroszországgali szövetséghez, az orosz szövetséghez, egy oly szövetséghez, mely a meddig állott — csak a legsötétebb népjogtipró kényuralmi reactiót képviselte Európában: csak hogy a Habsburg dynastia Ruméniát és Szerbiát is oda csatolhassa patrimonialis birtokaihoz!... Ezt kívánta Széchenyi azután már, hogy az angol-francia-olasz szövetség Szebasztopolnál Miklós cár népfogató zsarnokhatalmi fölényét megtörvén, lehetővé tette Napoleonnak, hogy Olaszországon a nemzetiségi programnak érvényt szerezhessen . . . Ugy látszik, Széchenyi nem bánta volna, sőt ohajtotta volna, hogy soha föl ne szabaduljon se Olasz-, se Lengyelország. Minő elmaradt minő lelkiismeretlen gondolat az is, az életerős rumén és a hős szerb népnek hazáját egy tollvonással eltörteni, és azokat szintén mint teherhuzó provinciákat „Neuoesterreich“-hoz odacsatolni! Valóban, aligha magasztalta volna nemrégiben annyira Széchenyi nemzetiségi programját illető rumén, ha tudta volna, hogy miből áll voltaképen Széchenyi ama nemzetiségi programja: ha tudta volna, hogy Széchenyi a nemzetiségek iránt türel-

mességre intett ugyan, akadémiai beszéde alkalmával, de csak azért, hogy majdan mind a szerbek annál nagyobb készséggel fogjanak kezét velünk, s velünk együtt annál nagyobb készséggel düljenek az „uj osztrák” igába.

Hizelgő hegedősök és fölületes politikusok nem győzik uton utfélen eléggé kiemelni Széchenyi látnok-erejét.

Mondjátok meg: bekövetkeztek-e jóslatai? Kossuth döntötte-e sirba a hazát? avagy nem azáltal nyitotta-e, habár nagy szenvedések árán, meg igazán az állami jövőt elárvult hazánkknak, hogy ő, Kossuth Széchenyi merev aristokratikus, osztrák provincialistikus törekvései dacára keresztül-vitte negyvennyolcadiki törvényeinket, és a föllekesült milliók vérével pecsételte meg Európa előtt azokat? Mivé lett volna a magyar nemzet, ha miként Széchenyi akarta, nem törli el 1848-ban a robotot, hanem vakon följánlja dynastikus érzelmek alakjában egész erejét a bécsi camarillának a „belső mozgalmak elnyomására? Nem kapott volna-e inkább vérszemet a reactió, s nem vitte volna-e keresztül azon absolutistikus ellenforradalmat, melyet az administratorok behozatalával már 48 előtt megkezdett, a nélkül, hogy a magyar „Missverständs-Empörung”-nak, mint Széchenyi 1848—9-diki dicső füg-

getlenségi harcunkat nevezi, erre további ürügyöt szolgáltatnia kellett volna? És valjon mi lesz a szabadságból, a polgárosodásból az emberiségből, ha Ausztria Oroszországgal szövetségét maradandólag föntartja, és — mint Széchenyi kívánja vala, ezen szövetségében sem Angol- sem Francia- sem Poroszország, sem Olaszország által nem háborgattatik? És csakugyan leszállította volna Ausztria ekkor hadseregét 100,000-nél kisebb létszámra, csak hogy népeinek terhét megkönnyíthesse? Ugyan látnoki, vagy csak köznap belátással bíró politikus beszéde-e ez? Ilyesmit komolyan fölteni azon Ausztriáról, mely minél hatalmasabbnak érzi magát, annál világosabban kimondta még mindig, hogy az „isten jog” elméleténél fogva, a magán vagyont is tulajdonkép patrimonialis államtulajdonnak, és e szerint legfőlebb holmi emphyteusisnek tekinti?

Gyönyörű jövő fogott várni Magyarországra, ha Széchenyi programja szerint megy végbe az átalakulás. Lettek volna talán közlekedési eszközeink, ha ugyan az oroszszal szövetséges zsarnoki hatalom még hagyott volna pénzt az ilyesmire, — lett volna gazdag főnemessége, s e főnemességnek lett volna rendezett mezőgazdasága, és fényes fővárosa, Buda Pest: de mi lett volna a szabadságból és mi a népnevelésből? Milanóban,

Nápolyban tán még most is a rejtegetett gyilkok és elfojtott fohászok suttognának csak a szabadságról; Napoleon moccanni sem mer tán a mindenható cártól; a lengyelek még csak álmodni sem mernek a föltámadásról; Németországon nincs más politika mint a junkerek politikája, — itthon pedig, a nem-nemes Petőfit akár mindennap deresre huzatnák és botoztatnák az oligarcha főispánok.

Azt állítják: Széchenyi és Kossuth a végcélra nézve tökéletesen egyetértettek, csak a modorra, csak a taktikára nézve tértek el egymástól. Széchenyi maga is ezt állította, mert fogalma sem volt Kossuth reformeszméinek valódi jelentőségéről. Elfogulatlan tárgyismerők mondhatnak-e mást mint azt, — hogy Széchenyi akár öntudatosan, akár öntudatlanul ugyanazon végcél felé dolgozott, mely egyuttal a Miklós cár által képviselt államrend — elmélet és reactio végcélja volt; csak hogy Széchenyi szabadelvű eszközökkel, szabadelvű izgatással vélt hathatni ott, hol a reactió kényuri erőszakkal hathatott? Mert az nem ellenvetés, hogy Széchenyi fokkonként, bizonyos rendszeres egymásutánban akart elérni a végcélhoz. Látunk-e nála egyetlenegy mozzanatra nézve is előhaladást, csak egyetlenegy alsóbb fokról is magasabb fokra? Nem ment-e hátrafelé a negyvenes években, még a hitel politikájában is,

a hitbizottmányok kedvéért? Nem ment-e hátrafelé a hidvámnál, megijedvén a magasabb foktól, az általános adókötelezettség által föltételezett kormányfelelősségi elvtől? Széchenyi egymásutánjának lehetett közigazgatási teleológiája; de ha volt politikai is, ugy e politikai bizonyosan nem oda volt vezetendő, a hova Kossuth törekedett.

Kossuth népnevelést akart, tisztán demokratikus intézményeket, csorbitlan állami souveranitást a magyar haza számára; — Széchenyi nem akart népnevelést, — akart tisztán arisztokratikus intézményeket — provincialis real-uniót az Oroszországgal, a reactió ezen főtámaszával szövetséges, anyagiilag fölvirágoztatandó Ausztriával. Kossuth az emberi szellem haladásának nagy érdekeiért küzdött; — Széchenyi csak az anyagi haladásért — szellemi haladást „*kicsinosodott agyvelőt*“ csak annyit akart meg engedni, a mennyi ezen anyagi haladás érdekében szükséges, a többbit csirájában elfojtani tartotta gondviselésszerű bölcseségnek.

Kossuth azon programm után indult, melyet az emberiség legmélyebb elméi emeltek ki az emberiség legégetőbb szükségleteinek tanulmányozásából; — Széchenyi azok után indult, kiknek célja a hatalom a nélkül, hogy a nem rangos milliók jajjaira gondolni rajongásnak ne tartanák.

Kossuth abba helyezte a bölcsességet, hogy kegyes hangon szólt, midőn a szenvedő millióknak az útát jobb jövőre megmutatta; Széchenyi azáltal hitt magasabbra emelkedhetni az államférfiúi bölcseségben, az által hitt „az ész, és nem a szív“ politikájának szolgálhatni, hahogy még csak Clarence herceg könyvjét sem negélyezi, hanem jéghidegen félrevont gúnyajakkal válaszol az állam és a társadalom előtt térdelő nyomornak.

Hogyan állithatják tehát essayistáink, — hogy maga Széchenyi állította, az természetes, — hogyan állithatják mondom essayistáink, miszerint a végcélra nézve Kossuthtal teljesen egyetért, csak a modorra, a taktikára nézve nem? . . . Ha e végcél alatt Széchenyi a haza boldogságát értette, úgy megengedem, hogy célja a Kossuthétól nem különbözött. Ámde e végcélra nézve nem állithatná-e akár gr. Cziráky, akár Úrményi József is, hogy egyetért Kossuthtal, s tőle csak a modorra, a taktikára, nó, meg legfőlebb az eszközre nézve különbözik?

VII.

Vannak emberek, kiket nem saját énjök tulajdonképeni belbecse, nem műveik tettek nagygyá, hanem a nap melyen meghaltak. Ha gr. Széchenyi István a világosi fegyverletétel előtt hunyt volna el, úgy nevét ez esetben is Magyarország nevezetes fiainak nevei mellé jegyzette volna a történelem; de bálványt nem csinált volna emlékezetéből. A világosi fegyverletétel előtt, midőn még az alkotmány főnnállott, nemzetünk a gróf politikai tanai-
ban szűkkeblü kasztörökvéseket, valódi hátraesést látott; az ötvenes évek alatt azonban a pártok a közös nyomoruságban elfelejtették e tanokat és Széchenyiben csak a fényes magyar főurat látták, kinek nevét még elnyomóink is tisztelték, még elnyomóink is, kik

az árulás olcsó árán diadalhozjutva, kegyetlenséggel hitték eltakarhatni tehetetlenségeket.

Ezen ötvenes évek folytán a magyar sokat, igen sokat, kimondhatlanul sokat szenvedett. A győző kifosztogató vagyonából; hóhérbarlanggá aljasította le a törvénytermeket; az idegen zsoldosok berontottak családaink szentélyeibe, — elrabolták nejeink, leányaink jó hírnevét, ha nem becsületét, s földúlták a család tüzhelyét; a „közrend és közjólét“ közegei letépték falainkról a hazaszenteinek képeit, kiragadták, a vértanuk véréseppjeitől még pirosuló ereklyéket az imádkozó özvegyek és árvák öszvekulcsolt kezeiből, lábbal taposták azokat, és az, a mit ők törvényhatóságnak, igazságszolgáltatásnak neveztek, megvesztegette a cselédek, hogy lessék meg, hallgassák ki: vajjon loyális vagy felségsértő szavakban ad-e mindezek után kifejezést érzelmeinek a kétségbeesett? A magyar elszegényedett, szíve megkeményedett, elméje elhomályosodott. Nem maradt meg benne más, mint a mi az emberi természetben legközelebb áll az állathoz. Nem szeretett immár semmit, — csak saját megrémült ösztöneit, meg a zsinóros rongyokat, melyek befödik vala testi lelki fekélyeit, — szeretni, imádni kezdte már a magyar tulajdon bűneit. — — — Egy-

— 61 —

szerre a levegő tágulni kezdett, kitágulni a nélkül, hogy tisztábbá is lett volna egyúttal. A nemzet még ott sinylett a nyomorban, melyet a legerkölcstelenebb zsarnokság hozott reá, mely valaha egy romlatlan nép lelkét elmaszlagosítá; — a bécsi kormány pedig szinte már belegyengült a sok gonoszságba, ereje fogyni kezdett — elannyira, hogy a magyar legalább büntetlenül hitte végre valahára fölnyithatni ajkait, és fönhangon jajveszékelhetett.

Ekkor halt meg Széchenyi.

Váratlanul, rögtön. Épen oly munka megírása után, melyben velőkig sebző gúny-nyal bélyegzette meg a hatalomnak felelős ségre nem vonható, legérzékenyebb, legghiúbb embereit. . . Többen fölkiáltanak: „gyilkosság!“ „Széchenyit a kormány ölette meg!“ És a nemzet, még a szabadelvü értelmiség is, nem vizsgálgatja soká a gróf tanait, hanem utána sikoltja a „gyilkos“-t egyhangulag, öszhangzattal, csakhogy oly rég magába fojtott átka is egyhangulag, öszhangzattal döröggesse be e bolygó egész fölületét!

Ez a Széchenyi-cultus eredete, inkább a boszu cultusáé, mint a háladaté. De jöttek közbe tényezők más oldalról is, melyek e cultus gyors elharapozását megkönnyíték, sok esetben egyenesen elő is segítették. Széchenyi az osztrák-magyar frigy legkifejezés-

telibb, legtöbbet ígérő bajnoká volt. Ő mondotta, hogy Kossuth sirba dönti a hazát, és „meggyilkolja a magyart.“ A bécsiek tehát kapva kaptak az alkalmon, — nemhogy rendőrileg komolyan akadályoztatták volna a Kossuth Lajos politikai ellenfelét gyászolók zajos tüntetéseit, sőt inkább bérenc közlegeik által mindent megkísérlettek, a mi csak Bécsnek hasznára válhatott. Csak annyira ellenkeztek, ingerkedtek a tömeggel, a mennyi épen szükség volt arra, hogy a tömeg még jobban nekihevüljön a tüntetéseknek — a fölbérelt sajtó pedig úgy utalt a külföld előtt e tüntetésekre, mint az egykor föllázadt nemzet meghiggadt magábaszállásának esalhatatlan tanujeleire: úgy adta elő a dolgot a diplomatiának, mintha a Széchenyi-requiemek által a nemzet töredelmes bünbánattal akarna vezekleni Isaszegh és Nagysarló emlékezetéért. Hisz Kossuthot rágalmazni, átkozni, és Széchenyit, a kétfejű sashoz sirig tántorithatlanul hű belső titkos tanácsos Széchenyit úgy állítani elő, mint a nem-rendőr ellenes hazafiság mintaképét, — Haynau, Bach, Schmerling egyenruhás és egyenruhátlan ügynökeinek egyiránt egyezményes divata volt. Nem kevésbé mutatta magát ügyesnek Széchenyi gyászának kizsákmányolásában az oligarkhia.

A magyar főnemességnek 1848 előtt hazánkban ugyszólván ázsiai, ezeregy-éjszakai

nimbusa volt. Kossuth Lajos ember fölötti népszerűsége megtörte e nimbust, a negyvennyolcadiki törvények megnyitották a szabad versenyt az egyéni tulajdonoknak, az egyéni érdemeknek. Mennyire örült tehát a magyar főnemesség, midőn újra remélhette, hogy ragyogó gyémánt forgóit és dúsaranyú lobogós mentéit újra szolgai csuszás-mászással vagy legalább teljesen fölolvadó megadással fogja majd megbámulni, kísérgetni az utcai nép! Soha erre a világosi fegyverletétel óta kedvezőbb alkalom nem kínálkozott; mert az ötvenes években hivatalosan főlsholgált legmagasb körútak ünnepélyeiben, a politikai rém- és kémrendszer nyomása alatt mindig volt valami, a mi a saját fényében pompázó előkelőség lélekzetét visszaszorította. Most azonban nem egy „német,” hanem egy magyar „nagyúr” feküdt kiterítve a ravatalon, s e mellett, annyira a mennyire szabad volt a szó, sőt a mi legfőbb, magyar — a divat. Tünde hajadonok a vidék birtokos családaiából, szemök menyecskék a városi polgárságból épen ez idő tájban kezdték fölpróbálni a gyöngyös pártát, az aranyos főkötőt és a prémes mentét; a férfiak sasszárnyas csaimákban, üstös budákba átöltözve még az alsóbb rétegekből is, megannyi honalkotó üshöz kezdtek hasonlítani; az ifjak pedig kardot kötve, mintegy próbaköre akar-

ták tenni testhöz feszülő zsinóros öltönyeiket hazaszeretetből, meg néha tán kíváncsiságból ha valjon a legyőzöttek karsu termetén fog e az oly bódítólag hatni a szépnemre, mint a mily bódítólag hatottak a győzők habár nem zsinoros, de azért szintén testhöz feszülő — „waffenrock“-jai? Minő pompás alkalom a főrangu delnőknek és a főrangu leventéknek tulragyogni az alattuk állók fényűző erőlködéseit! Tulragyogni oly téren hol a mágnás által megnyert verseny senkit józanul nem sebezhet, hanem csak az ősi hagyományok iránti kegyeletet buzdíthatja?! Egyébként, komolyabb oldalról is fölhasználta oligarkhiánk e kegyeletes alkalmakat. Elhitette t. i. a néppel, hogy a nemzet jólétének nem hamis, hanem valódi prófétája csak — mágnás lehet. Elhitette, hogy ott, hol oly magas a hazafias érdem mint Széchenyinéél, a főuri „rend“ nem ismer szakadást keblében, hanem pártárnyalati különbség nélkül félre tudja tenni nagyúriás jéghidegségét, és egy forró hazafias csókban bír a máskor lenézett tömeggel egy ily nagy hazafi sirján, mint testvér, egybe forrani. Elhitette vele, hogy legjobb lesz, ha ezentul a parvenu prófétákat maga a tömeg utasítja vissza, és ha Széchenyi szavaiként csak olyakat hagy a kormányra ülni, kik már születésöknél fogva is nagyurak.

Az ultramontanizmus és egy bizonyos irodalmi felekezet szintén találtak valamit e cultus megalapításában, a mi rájuk nézve fontos érdekűnek látszott. Utóbbiak meghangsúlyozták, hogy a Széchenyi-cultus elátalánosodásával irodalmi összeesküvésök, melyet még 1850-ben kezdtek, és azóta rendszeresen folytattak, pompásan sikerült.

Kik voltak e felekezet követői?

Kossuth személyes ellenségei, kik irigyelték a magyar nép felszabadítójának erkölcsi fenségét, mindenható népszerűségét, — a közpszerűség hiú leventéi, az anyagiság kapzsi martalócai, kik tőkét tudtak csinálni maguknak abból, hahogy Kossuthot lerántják a közvélemény előtt azon magasztos talapzatról, hová őt a világtörténelem helyezé: ezek voltak, kik a Széchenyi-cultust az irodalomban is megrendszerezítették, hogy e célra utóbb ismét egy más országos, nevet a — Deák Ferencét, kamatoztassák.

Ez elemzése a Széchenyi-cultusnak.

Nem meghomályosítani akartam Széchenyi emlékezetét, hanem csak valódi alakjára visszavezetni.

Széchenyi nem volt népszerű soha. A Széchenyi-cultus nem az ő népszerűségét, hanem csak azt bizonyítja, a mit imént elmondottam. E cultus nem áll semmi összefüggésben sem az ő gyarlóságával, sem az ő

érdemeivel. Ha fölébred, bizonyára önmaga fogta szokott eredeti férfiassággal visszautasítani azon búcsuszavakat, melyeket az ugyanakkor Garibaldiért imádkozó demokraták megdicsőült szelleméhez menesztettek.

VIII.

De hát minek leszedni a babérokat annak homlokáról, kit a nemzet kegyelettel hord ajkain? Minek megvizsgálgatni oly kicsinyes részletezéssel, oly közelről, hogy valjon e babérok mind egy szálig igazi természetes és nem mesterkéltségek, csinált virágok-e?

Azért, mert az irodalomnak kötelessége örködni a nemzet szellemi kincse fölött és nem szabad megengednie, hogy az váljék igazsággá a haza népének elméjében és a haza népének szívében a mit a történelem nagy alakjai, az emberiség tiszta világos érdekeinek ellenére, igazsággá erőszakolni iparkodnak; hanem azon kell lennie, hogy a nép fölismerje az erkölesi rosszat, meg az

értelmi tévedést a könnyörtületlen erőszakban még ha az fensőbb légkörből, vakító pompával cikázik is alá.

Fájó szívvel nyultunk Széchenyi emlékéhez, ámbár erre följogositva éreztük magunkat, mert ő már a történelemé. De ha még élne is, vagy ha csak e perczen hunyt volna is el, még akkor is szigorú köteleltség-érzet szólt volna belőlünk, mely nem fogja vala tűrni, hogy az ő nevének dietsfényében erősödjének meg a haza ellenségei.

Ha nem Magyarország függetlenségének, ha nem a szabadságnak és a népnevelésnek szent érdekei forognának veszélyben a tájékozatlan Széchenyi-cultus miatt, nem ereszkedtünk volna bele az ő tévtanainak és szükkeblüsügeiuek boncolgatásába,

Krafft oda festette a csinos ifjú huszártisztet a szövetségesek nagy vezérkarának csata-döntő főalakjai mellé, és essayistáink, lehet, meggyőződésből, lehet, hizelgésből — azt állítják, hogy ama csinos ifjú huszárnagy, vagy legfőlebb kapitány nyargonci szolgálatainak lehetne részben köszönni, miszerint a nagy lipcei népesatában nem Napoleon, hanem a szövetségesek győztek.

Nem-e pusztán percnyi tünde ötlete ez egy vagy két hevélyre hangolt jóakaratu ember gyöngé elméjének? Az istenség tudja. Mi azonban leteszszük az ily kérdéseknél

góresövünket, nem elemezzük véle e babért. A haza érdeke, a szabadság ügye nem követeli. Örömet hagyjuk a „Hitel“ szerzőjének. Sőt még csak Krafftot sem vonjuk kérdőre érette. Még csak essaystáinkat sem gunyoljuk ragyogó ötletökért; mert hiszen jól esik hazafias lelkünknek a tudat, vagy legalább e sejtelem.

Amde midőn a sajtó egész Európában azt hirdeti, hogy a negyvennyolcadiki átalakulás közvetve Széchenyi műve, midőn azt hirdeti, hogy a magyar közművelődés azon egyedül helyes tervrajzát, mely keleti nemzetiségünket a nyugati polgárosodásba leendett fölavatandó, Széchenyi bölcsessége állította fel, míg azokat, kiknek Széchenyivel a legelkeserültebb harcot kelle vivniök, csak hogy a teljes és valódi jogegyenlőséget, a felelős magyar kormányt, a népnevelést, a robot megszüntetését, az ismeretterjesztő társulatokat keresztül vihessék, holmi középkorias caf-rangu kontár utópistáknak vagy eszme nélküli üres szóvirágokkal lázító demagógoknak rágalmazza világszerte, és jobb értesülés hiányában, a külföld népei sőt tulajdon értelmiségünk egy része e rágalmakat hinni kezdi: ekkor már nem hagyhatjuk szó nélkül az önző mesterkélés e lelkiismeretlen tulhajtásait, ferdítéseit. — Széchenyinek magának ártanak legtöbbet azok, kik az ő árnyait bé-

renc kortesfogásból, hazug diszítvénynyel nem fölékesítik, hanem, a mennyiben rajtok áll s nem Széchenyin, beszennyezik.

Oly alantas és fölületes közműveltség mellett, minő a mienk, elég ha azt hiszi a tömeg, hogy Széchenyi gögös arisztokratikus, népnevelést ellenző elvei megróvás alá nem jöhetnek: — az oligarchikus korteskedésnek, a csökönyös iskola-gyülölő paraszt renyhességnek nem kell több, — majd elvégzi ez azután a rája eső részt a szabadság és polgárosodás munkájából, és még jelszót is hangoztat majd mellette, országvilágra szólót, a nemzet „prófétájától,” Széchenyitől. Hisz a „Kelet népe,” a „Politikai programtöredék” és a „Blick” egy vagy más cikkelyéből rá olvashatja Kossuth Lajosra szintugy mint a negyvennyolcra, a personal-uniora, a felelős ministeriumra, a nem-nemesek magasb állami szereplésére és az egész népnövelésre, még az ismeretterjesztő társulatokra is akár minden pillanatban az anathémát. És azután a külföld előtt, mely Széchenyinek osztrák-magyar közösügyes és arisztokratikus irányeszméit, a bérenc-sajtó minden mesterkélése dacára, fölismeri, — e külföld előtt nem hazudtolja-e meg az ily vak cultus öszves nemzeti legujabb törekvéseinket?

Széchenyi alakjában elég nagyszerű vonás marad, ha lehámozzuk is róla azt, a mit

az osztrák-magyar oligarkhikus tanfelekezet merő Kossuth-ellenes taktikából reá tapasztott.

Rendkívüli elme él, ott hol tárgyát kimerítne ideje, gögje engedé, nem is minden mélység nélkül; szenvedélyes auto-didakt a tudomány minden ágában, még a görög mythologiában is; csakhogy alapos tanfolyama nem volt egyetlenegyből sem. A közép-európai társadalom magaslatain sütkérezte el frivol felületességben ifjúságát, melyet a lélek formai iskolájára, a humanismus szintugy mint a realismus elemeinek alapos, rendszeres elsajátítására s mindenek fölött a magyar népelet elfogulatlan közlőli kitanulmányozására kellett volna fordítani. Nem tette. És épen azért, mivelhogy nagyúri szerencséje a gyermekszobából egyszerre a civilisatio legfensőbb regioiba emelte s ott a külső érintkezésekben otthonossá tette őt, mielőtt a tudományos műveltségre, a politikára, közgazdasáztatra csak gondolt volna, — egész életén át lenézte a hazai élet öszves fejlődését, a nemzeti közművelődésnek öszses mozgásban levő rugóit. Az jutott eszébe minden pereben, hogy honfitársai közül senki sem járt, senki sem volt annyira otthonos ott, hol az ő szeretetreméltóságát nemcsak irigyelt lágy kacsók, hanem bámult és rettegett nagyságok vonzalmai is dédelgették: azt hitte, belátott az em-

beriség életművezetének legtitkosabb szellen-tyüibe, mert kedvelt, elkényeztetett pezsgő-cimbora volt azok társaságában, kik ezen életművezet tetején ülnek, mulatoznak, imádatnak, és az emberi ügyeket igazgatni mondatnak. A helyett, hogy gróf Zaytól szívesen vett volna leckéket a felől hogy mit jelent hazánkban a magyar nemzetiség mélyebb értelme: azt hitte, hogy ő, ki Angliában a tory és whig pártvezéreknek személyes barátja, taníthatja meg a magyar nép politikusait a népek életének törvényeire. Pedig a mit Angliából haza hozott, az nem volt egyéb fölületes észleletnél, mely azonban neki tökéletesen elég volt arra, hogy veleszületett arisztokratikus gyöngéit örökre elmérgezze. Nem azon tapasztalatokat hozta ő haza Angliából, melyekhez a reform-mozgalmak rendszeres, elfogulatlan tanulmányozása egy Lord John Russel vagy csak egy Earl Grey útmutatása mellett, oligarkhikus közlekedési reform-ábrándokkal tölt lelkét egy kis béketűrés, egy kis önfeláldozás, egy kis keresztyén alázatosság árán elsegélhették volna: a mit Angliából haza hozott az csak a külszinről vett vázlatok kinesshalmaza volt, meg egy csalárd tan, melyet pár évtized múlva Derby — Disraeli reformbillje cáfolt meg, s melynek pár évtized múlva az angoltársadalom teljes fölfordulása még jobban befogja világíthatni képte-

lenségét. Ámde Széchenyi nem azért tanulmányozott, hogy fölfedezze az igazságot, hanem azért, hogy minél ragyogóbb védveket hozhasson fel oligarkhikus elme-csemetéinek támogatására, földiszítésére. Nincs rá példa az ő összes irói és parlamentarisi pályafutásából, hogy ő az inductiv tanulmány eredményei előtt örökre kiirthatlan arisztokratikus agyrémével meghajolt volna; vajmi sokszor magyarázta, hogy a politika az ész és nem a szív dolga, s hogy Baco inductiója vezethet egyedül üdvhöz, nem Plato, vagy miként dilettánszkodásában hibásan mondta, Aristoteles deductiója; — és mégis eszét csak ott hagyta játékba jönni, a hol a mezőt neki kizárólag arisztokratikus hajlamokat ismerő szíve kijelölte Érezvén a fölényt öszves honfiktársai fölött, melyet kül- és belfölddel egyiránt csak fölületesen ismerős nemes nagyra-törése saját énjével elhíttetett, a legjobb híszemben követelte magának a kizárólagos korlátlan dictatori szerepet a nemzet öszves ügyeinek vezetésében. Azt hitte, hogy a nemzet ujjászületése azonos a sakkjátékkal, melyet az általa egyedül számba vett hatalommal, a bécsi udvarral szemközt, csak ő, a Metternich kegyeltje játszhatik le szerencsével. El akart tehát tiltani e sakkjátéktól minden közbeszólást, meg levén győződve hogy mindenki vét a modor, a taktika ellen, ki más

kezdeményezést is merészel szőnyegre hozni, mint a melyet vezényelni csak neki, egy gr. Széchenyinek lehet. — És még is ő neki volt legkevesebb fogalma modorról, taktikáról. Igaz, helyes fogalma, — miként a világesemények fejlődése már is kimutatta — magáról az ügy lényegéről sem volt. Így történt azután, hogy ő vetette szemére Kossuthnak, miszerint ez utóbbi „nincs beavatva nemzeti ujjászületésünk titkaiba.“

Vallásos ember volt; ámde az ő vallásossága nem a gondolkodó böles alázatos szeretete volt, mely átölel a teremtés egész nagy munkájában mindent, kezdve a legdicsebb napoktól le a legcsekélyebb féregig, s mely épen akkor érzi magát legközelebb az Ur háttartalán szivéhez, midőn a leggyámoltalanabb teremtményért hozhatja a legnagyobb áldozatot. Az ő vallásossága minden inkább, csak ez nem. Széchenyi vallásosságában jó része volt a vezeklésnek, jó része volt a hálának, melyet a teremtmény maga kezd érezni előrehaladottabb korában azon földi édenért, melyben ifjusága boldog önfeledéssel kéjeleghetett, míg embertársai, kiket akkor nem ismert, de később mégis fölismert, ezrenként, százezrenként, sőt milliónként csak nevérol és igájáról s töviseiről ismerték az ifjuságot. A gróf vallásossága természeténél fogva emlékeztet, inkább mint bármi más, azon meredek szirt-

ormon senyvedő sasra, melyhöz életirói az ő egész lényét oly gyakran hasonlították. A sasról is azt mondják a természetbuvárok, hogy midőn a bérctetőn pihenve, dagadó tollazatát a hajnal felhőiben fűrösztí és szemeit bezárva elszenderedni látszik, fölülmulja állati ösztöneit és benseje a világszellem szelét érzi közeljönni, belé olvad ösztöneivel egy egy percre a mindenségbe; de azért még nem jut eszébe kimélni sem a lég, sem a víz, sem a mező gyengébb lakosait. A grófról is el lehet mondani, hogy forrók lehettek imái, melyekkel a gyengék Urának saját nagyobb erejéért hálázott; de tanai azt mutatják, hogy vezeklő lelke teljesen megnyugodott azon hiszemben, miszerint mások szenvedései is részét teszik a teremtés terv-rajzának.

Ilyen volt Széchenyi. — Hogy azzá lehetett volna a valóságban, a mivé az osztrák-magyar állambölcészlet az ő emlékezetét — Kossuth-nimbusának ellensúlyozására — kiformálni akarta, ide nem volt neki sem szive eléggé nemes, sem elméje eléggé művelt. Meg csinálta a lánchidat, utat tört a Dunán a gőzhajóknak a Feketetengerig, lerakta csiráját a casinóknak és a löversenyeknek, segítette megalapítani a magyar tudom. akadémiát,⁴²⁾

⁴²⁾ Csakis segített, mert az eszme nem az ő eszméje volt, hanem hajdan Révayé, Széchenyi István korában Nagy Pálé; — és nem is ő volt az

sokat tett a Tisza szabályozására a főváros szépítésére, a magyar nyelv terjesztésére a főuri körökben, megkönnyítette akaratlanul is — sőt szándoka ellenére — bölcs hitelpolitikájával a demokratia kifejlődését hazánkban. Ez mind maradandó, elvitázhatlan érdeme. De nem volt barátja a demokráciának, nem bajnoka Magyarország állami önállóságának, nem a népnevelésnek. Sőt inkább ellene volt az utolsó pillanatig a felelős magyar ministerium fölállításának, mert többre becsülte ennél a kormány, az udvar kegyeit; — a nép gyermekeit iskolázására szoritani nem akarta, nehogy az arisztokratia ez által csorbát szenvedjen. Eszményképe egy munkás, gazdag osztrák-magyar provincia volt, melyben a főnemesség ugyanazonos magával a nemzetiséggel,⁴³⁾ s hol a nép dolgozik, vonja a nagy urak igáját, de a kormányzásban, munkájának, szorgalmának gyümölcsében részt nem vehet.

Mit akartok?

Egy jótékony nemtőt, kit tiszteljen, szeressen az egész utókor szabadelvűsége, kit tiszteljenek, szeressenek azok is, kik megvet-

egyedüli adakozó, hanem vele együtt adakoztak ugyanazon ülésben gr. Károlyi György (40,000 frt). gr. Andrássy György (10,000 frt) és b. Vay Miklós (8000 frt) stb.

⁴³⁾ Falk, i. h.

nek, üldöznek, gunyolnak benneteket? Egy nemtőt, ki nevet adjon ezentul köztetek minden hazafias bölcseségnek, minden gyakorlatias nagy eszmének, minden legkisebb nemzeti sikernek, csakhogy az osztrák valahogy meg ne nehezteljen rátok, hahogy hazafias bölcsesség, gyakorlatias nagy eszme még más magyar agyból, Bécs-ellenes magyar agyból is fakad? Ha ezt akarjátok, úgy állítsatok neki szobrot ott is, hol áttörte a Duna szirtjeit s hozzá csatolta hazánkhoz és édes hazánk által nyugathoz Kelet üde népeit, — meg ott is, hol kalásztelű virányokat szoritott ő ki arcának veritékével a Tisza elöntő hullámai-
ból; — koszoruzzátok meg a lánchidat, — véssétek be annak egyik oszlopára Arany Jánosnak róla zengett gyászdalát: de egés-
sétek meg Széchenyinek öszses politikai könyveit.

Avagy hűk akartok maradni a történelmi igazsághoz? — Ugy emeljétek neki szobrot, neki, a hasonlíthatlan buzgalmu közgazdának, — neki a főuri körök lelkes megmagyarosítójának: — de kezeibe adván könyveit a serdülő ifjuságnak, tanítsátok gyermekeinket — megkönyözni a roszúl nevelt nagy tehet-
ségek gyarlóságait.

DE BALLAGI GÉZA.

PEST, 1869.

FANDA ÉS FROHNA NYOMÁSA.

1809

FRANCIS & JOHN W. WOOD

14339

- 20

